

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

7 december 1966

51e jaargang, no. 2571

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Drs. J. H. Zoon:

Regionale rekeningen —
regionale rechten? 1255

Drs. L. F. van Muiswinkel:

Inflatie, rentestand en de
banken 1256

Prof. Dr. J. Horring:

De teneur van de ontwikke-
lingsmaatregelen 1258

Dr. F. W. C. Blom:

Koopmanschappelijke in-
vesteringsbeoordeling 1261

W. Weima:

Verzelfstandiging van co-
operaties 1263

Dr. E. W. Meier:

Optimisme en pessimisme 1266

Ingezonden stuk:

Drs. S. P. van der Zee: De
economische structuur van
het Noordzeekanaalgebied
en Amsterdam, met een na-
schrift van *Drs. B. Kruijt*.. 1269

Deposito-promessen; een ant-
woord 1269

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt .. 1270

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Regionale rekeningen - regionale rechten?

ER was een tijd dat alle Nederlandse gewesten in de overtuiging konden leven, dat de, in rijksbijdragen tot uiting komende, zorg die de centrale overheid voor hen aan de dag legde, geen recht deed aan hun betekenis voor de nationale welvaart. Het beschikbaar komen van de eerste gegevens der regionale rekeningen 1960¹⁾ heeft aan deze tijd een eind gemaakt. Er kan nu gerekend worden! De eerste rekeningen zijn reeds in dit blad gepresenteerd. Prof. Kuiler heeft op grond van het aandeel van het Nieuwe-Waterweggebied in de nationale economie betoogd „dat Rotterdam niet voor niets veel te eisen heeft gehad...“²⁾ en de heer Kruijt komt langs eenzelfde weg tot de slotsom, dat ook Amsterdam „wel het een en ander van het Rijk (mag) verwachten!“³⁾. Aan de hand van onderstaande tabel kan de lezer pogen te voorspellen voor welke delen van ons land nog meer artikelen in deze trant zullen worden geschreven.

Provincies a)	Aandeel in de beroepsbev. in pCt. b)	Bruto toegevoegde waarde bedrijven		Bruto binnenlands produkt		Bruto investeringen in vaste activa van de overheid e)	
		× f. mln.	in pCt. van prov. Ned.	× f. mln.	in pCt. van prov. Ned.	× f. mln.	in pCt. van prov. Ned.
Groningen	4,2	1.527	4,1	1.680	4,1	76	4,3
Friesland	3,9	1.286	3,5	1.420	3,4	75	4,3
Drenthe	2,6	830	2,2	927	2,2	65	3,7
Overijssel c)	7,2	2.397	6,4	2.627	6,4	120	6,9
Gelderland d)	10,8	3.518	9,4	4.032	9,8	219	12,5
Utrecht	5,8	1.912	5,1	2.244	5,4	89	5,1
Noord-Holland	18,8	7.659	20,6	8.392	20,3	272	15,6
Zuid-Holland	24,4	9.921	26,6	10.983	26,6	466	26,6
Zeeland	2,4	866	2,3	958	2,3	77	4,4
Noord-Brabant	12,8	4.615	12,4	5.138	12,4	198	11,3
Limburg	7,3	2.716	7,3	2.949	7,1	93	5,3
Provinciaal Nederland ..	100,0	37.247	100,0	41.350	100,0	1.750	100,0
Niet prov. te verdelen ..		955		1.004		—	
Totaal		38.202		42.354		1.750	

a) De publikatie bevat ook gegevens van enkele kleinere gebieden in Noord- en Zuid-Holland.

b) Voor zover mogelijk gecorrigeerd voor pendelsaldi.

c) Incl. N.O.P. d) Incl. Oostelijk Flevoland. e) Centrale en regionale overheid.

En de andere gebieden? Moeten zij niet vrezen dat de rijksoverheid, met negatie van de andere toepassingsmogelijkheden der regionale rekeningen, de bijdrage tot het binnenlands produkt als richtsnoer voor haar regionaal beleid zal gaan hanteren? Wij menen van niet. Want, in de strijd om rijksbijdragen in de infrastructuur, is het front al bijna tien jaar geleden duidelijk verbreed. Het heeft zich van het terrein waar de te kwantificeren bijdrage tot het binnenlands produkt beslissend is, uitgebreid tot dat, waar de vrees voor te grote regionale welvaartsverschillen, de toekomstige ontwikkeling van de maatschappelijke kosten en de aantasting van het welzijn de doorslag kan geven. Van deze frontverbreding getuigen o.a. de tweede nota inzake de ruimtelijke ordening, het regionaal economisch beleid dat meer en meer in het teken van de ruimtelijke ordening is komen te staan en de in september jl. verschenen nota inzake groei en structuur van onze economie.

Leeuwarden.

Z.

¹⁾ Het C.B.S. heeft deze gepubliceerd in „Enkele gegevens uit de Regionale Rekeningen 1960“, Staatsuitgeverij 1966, 15 blz., f. 2. De tabel is, op de eerste cijferkolom na, uit deze publikatie samengesteld.

²⁾ E.-S.B. van 14 september 1966.

³⁾ E.-S.B. van 16 november 1966.

Inflatie, rentestand en de banken

OP 11 oktober jl. werd door het Bestuur van de Nederlandse Bankiersvereniging een brief gericht aan de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden, waarin de grote zorg waarmee de uitkomst van de loononderhandelingen tegemoet werd gezien, tot uitdrukking werd gebracht. Gewezen werd op de omstandigheid, dat het bankwezen om bedrijfseconomische zowel als monetair-politieke redenen niet in staat zal zijn volledig te voldoen aan toekomstige financieringsbehoeften, wanneer de loonstijgingen wederom de toename van de arbeidsproductiviteit te boven zullen gaan. De bedrijfseconomische reden werd als volgt omschreven.

Voor zover overmatige loonsverhogingen niet in de afzetprijzen kunnen worden doorberekend, betekenen zij een ondermijning van de winstcapaciteit van het bedrijfsleven. De in de afgelopen jaren toch reeds verzwakte financieringsstructuur van het bedrijfsleven zal als gevolg hiervan nog verder achteruitgaan. Deze aantasting van de winstcapaciteit en daarmee van de solvabiliteit der bedrijven zal de banken nopen tot een voorzichtiger kredietbeoordeling. Ter illustratie van de verzwakking van de financiële structuur van het bedrijfsleven werd opgemerkt, dat de kredietverlening van de banken aan het bedrijfsleven in de afgelopen jaren met gemiddeld $15\frac{1}{2}$ pCt. per jaar toenam.

Het monetaire argument werd daarna geformuleerd. Voor zover de overmatige loonsverhogingen wel in de prijzen kunnen worden doorberekend, zullen zij aanleiding geven tot een stijging van het nominaal nationaal inkomen, die de toename van het reëel nationaal inkomen overtreft.

Zoals bekend, bestaat er sedert enkele jaren een plafondregeling voor de korte kredietverlening aan de private sector. Daarbij is de toegestane uitbreiding van de korte kredietverlening gerelateerd aan de groei van het reëel nationaal inkomen. Of anders gezegd, via de kredietverlening van het bankwezen is een uitbreiding van de nationale liquiditeitsmassa mogelijk, die slechts voldoende is voor de financiering van de reële groei van het nationaal inkomen. Aan extra liquiditeitsbehoeften, welke het gevolg zijn van een door overmatige loonsverhogingen veroorzaakte stijging van het nominaal nationaal inkomen, welke de toeneming van het reëel nationaal inkomen te boven gaat, zal in principe niet tegemoet kunnen worden gekomen. Tot zover het betoog van de Nederlandse Bankiersvereniging.

De banken en inflatie

HET N.V.V. heeft in zijn bladen een reactie kenbaar gemaakt op de brief van de Nederlandse Bankiersvereniging¹⁾. Hierin wordt onder meer gezegd:

¹⁾ Zie bijv. *De Bouwer*, orgaan van de Algemene Nederlandse Bouwbedrijfsbond, van 3 november 1966.

„Sinds 1960 hebben de banken hun credieten jaarlijks met 15% verhoogd, terwijl het reële nationale product jaarlijks met 5% steeg. Vanwaar deze overschrijding met 10%? Op grond hiervan hoeft men maar een klein stapje te doen om de banken de schuld van de huidige inflatie te geven. Hadden ze zich binnen hun grenzen gehouden, dan hadden de ondernemers niet de geldmiddelen gekregen om daar zowel hun zwartgrijze lonen als hun te omvangrijke investeringen mee te betalen”.

De vraag rijst of dit verwijt aan het bankwezen terecht wordt gemaakt. Het antwoord moet ontkennend luiden, daar de hierboven aangehaalde gedachtengang op een misverstand berust. Allereerst moet worden opgemerkt, dat de genoemde jaarlijkse stijging van de kredietverlening aan het bedrijfsleven van ruim 15 pCt. betrekking heeft op zowel de korte als de lange kredieten, daar het cijfer gehanteerd werd om een indicatie te verschaffen over het tempo waarmee het bedrijfsleven vreemde middelen afkomstig van het bankwezen aantrok. In dit opzicht verschillen korte en lange kredieten niet van elkaar. In monetair opzicht kunnen korte en lange kredieten echter wel degelijk van verschillend karakter zijn. Voor zover het verstrekken van lange kredieten bij de banken samengaat met het aantrekken van lange middelen zoals kapitaal, reserves, echte spaargelden en langlopende deposito's, ondergaat de nationale liquiditeitshoeveelheid geen vergroting als gevolg van de verstrekte lange kredieten. In dit opzicht zijn de handelsbanken volkomen vergelijkbaar met bijv. spaarbanken en hypotheekbanken. Op grond hiervan reeds gaat de vergelijking van het stijgingspercentage van het reëel nationaal product of het reëel nationaal inkomen met dat van de totale kredietverlening van de banken mank.

Slechts de monetair relevante kredietverlening, d.i. de kredietverlening welke met liquiditeitscreatie gepaard gaat, mag in relatie gebracht worden met het reëel nationaal inkomen. Doch houdt deze relatie in, dat het stijgingspercentage van de monetair relevante kredietverlening gelijk behoort te zijn aan dat van het reëel nationaal inkomen, zoals het N.V.V. veronderstelt? Ook hier is een vergissing in het spel. Zoals bekend bestaat er sinds september 1963 een gedragslijn voor de korte kredietverlening aan de private sector. Bij de toepassing van deze regeling gaat De Nederlandsche Bank ervan uit, dat de groei van het nationaal inkomen een uitbreiding van de liquiditeitshoeveelheid noodzakelijk maakt. Op grond van ervaringscijfers wordt de met een stijging van het nationaal inkomen gepaard gaande toeneming van de liquiditeitsbehoefte geschat op circa 40 pCt. van de vermeerdering van het nationaal inkomen. De toelaatbare liquiditeitscreatie, waarbij geen prijsstijgingen worden gefinancierd, vormt op basis van deze gedachtengang de uitkomst van $\frac{40}{100}$ maal de vermeerdering van het reëel nationaal inkomen. De Nederlandsche Bank gaat er voorts van uit, dat geen liquiditeitscreatie plaatsvindt

(I.M.)

Uw reserves deskundig belegd: aandelen

**VERGADEREN - CONFEREREN
STAFBESPREKINGEN**

- IN HET CENTRUM VAN HET LAND
- IN EEN VOLKOMEN RUSTIGE OMGEVING
- ZALEN VOOR 10-20-50-100-200 PERSONEN

GEEN PARKEERPROBLEEM

HOTEL DE WAGENINGSE BERG

Rôtisserie Belmonte - Indisch restaurant - Bar

(I. M.)

uit hoofde van het financiële gedrag van de overheid en het lange bedrijf der banken. Wel vindt er een zekere liquiditeitscreatie plaats als gevolg van de activiteiten van de P.C.G.D. Trekt men dit laatste bedrag af van de toelaatbare liquiditeitscreatie, dan resteert het bedrag, dat door het bankwezen, via de korte kredietverlening aan het bedrijfsleven, mag worden geschapen.

Drukt men het aldus gevonden bedrag van toelaatbare liquiditeitscreatie uit in een percentage van het niveau van de korte kredietverlening van de banken, dan komt men tot jaarlijkse toegestane stijgingspercentages voor de kredietgeving, welke hoger zijn dan de jaarlijkse stijgingspercentages van het reëel nationaal inkomen. Dit is eenvoudig het gevolg van de omstandigheid, dat het niveau van uitstaande kredieten lager is dan 40 pCt. van het nationaal inkomen. In de periode 1963 t/m 1965 bedroeg het aldus berekende toegestane stijgingspercentage voor de korte kredietverlening der banken gemiddeld circa 10 pCt. per jaar.

Inmiddels kan niet worden ontkend, dat in 1964 en 1965 de liquiditeitscreatie, welke door de handelsbanken werd bewerkstelligd, de gestelde normen overschreed. Deels als gevolg van een overschrijding van de norm voor de korte kredietverlening, anderdeels ten gevolge van de uitbreiding der lange uitzettingen die de toeneming der lange middelen te boven ging. Mag op grond hiervan geconcludeerd worden, dat de banken schuldig zijn aan de opgetreden inflatie? Bij de beantwoording van deze vraag dient bedacht te worden, dat de liquiditeitsbehoefte van het bedrijfsleven, welke bepalend is voor de kredietvraag die de banken ondervinden, samenhangt met de ontwikkeling van het nominaal nationaal inkomen.

Blijkens cijfers in het verslag van De Nederlandsche Bank over 1965 nam de liquiditeitsbehoefte van de gezins- en de bedrijfshuishoudingen in 1964 en 1965 resp. met f. 2.760 mln. en f. 2.340 mln. toe²⁾. In diezelfde jaren werd de binnenlandse liquiditeitshoeveelheid slechts met resp. f. 807 mln. en f. 1.060 mln. vergroot als gevolg van het korte en lange bedrijf der handelsbanken³⁾. Deze cijfers geven duidelijk aan, dat er door de banken *in ruime mate* tegenstuur werd gegeven tegen de opgetreden inflatie. Doch is er *voldoende* tegenstuur gegeven? Dezelfde vraag wordt in het jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1965 gesteld.

²⁾ Zie het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank N.V. over 1965, blz. 85.

³⁾ Jaarverslag, a.w., blz. 91, tabel 30. Genoemde bedragen zijn de totalen van de posten 1 en 2 in deze tabel.

Het antwoord luidt daar dat spelingen, die in de werking van de monetaire politiek aanwezig blijken, niet zonder meer behoeven te worden betreurd. Zij kunnen ertoe bijdragen de monetaire politiek de souplesse te geven die nodig is om te voorkomen, dat elke zich ontwikkelende overbesteding onmiddellijk zou leiden tot een liquiditeitscrisis en tot discontinuïteit in de economische ontwikkeling⁴⁾. Of anders gezegd: een „model-actie” van het bankwezen zou breuken in het economisch leven hebben veroorzaakt.

Een laatste vraag die kan worden opgeworpen is: zal het bankwezen dan ook in de toekomst niet de gestelde normen overschrijden, opdat ernstige liquiditeitsspanningen zullen uitblijven? In dit verband kan erop worden gewezen, dat gerekend over de eerste 10 maanden van 1966 het monetaire effect van het korte en het lange bedrijf tezamen aan de gestelde normen heeft voldaan. Weliswaar vertoonde de korte kredietverlening een zekere overschrijding, doch deze werd volledig gecompenseerd door het deflatoire effect dat het achterblijven van de groei der lange activa bij de toeneming der lange middelen opleverde.

Gegeven ook de omstandigheid, dat reeds bedrijfs-economische motieven (de achteruitgang van de financiële structuur van het bedrijfsleven) de banken nopen tot het betrachten van een matiging van de kredietgeving, kan niet worden verwacht, dat de banken in de toekomst een stijging van het nominaal nationaal inkomen die de toeneming van het reëel nationaal inkomen te boven gaat, zullen financieren.

De banken en de rentestand

TEN slotte wordt door het N.V.V. een opmerking gemaakt over de hoogte van de rentestand. Het hoge niveau van de rente zou door de banken gewild en veroorzaakt zijn. Ter weerlegging van deze mening kan erop worden gewezen, dat de debetrente der banken veelal is gekoppeld aan het promessedisconto van De Nederlandsche Bank. Dit disconto werd ter ondersteuning van de monetaire politiek door de Centrale Bank in 1964 tweemaal met een half procent verhoogd. Op 2 mei 1966 volgde wederom een verhoging met 0,5 pCt. Daarnaast heeft ook het restrictieve monetaire beleid de rentestand opgevoerd⁵⁾. Tevens kan de aandacht worden gevestigd op het grote beroep, dat door de overheid op de kapitaalmarkt werd gedaan in de achter ons liggende tijd. Alle genoemde factoren liggen buiten de beslissings-sfeer van de banken. Mogelijk wordt door het N.V.V. verondersteld, dat deze ontwikkeling gunstig heeft gewerkt op de rentabiliteit der banken. Geconstateerd moet echter worden, dat weliswaar de debetrente, welke door de banken aan de kredietnemers in rekening wordt gebracht, omhoog ging, doch tevens dat de creditrente, welke door de banken wordt vergoed op de toevertrouwde middelen, tenminste in gelijke mate steeg, zodat de rentemarge vrijwel ongewijzigd bleef.

Amsterdam.

L. F. VAN MUISWINKEL.

⁴⁾ Zie Jaarverslag, a.w., blz. 17.

⁵⁾ Zie Jaarverslag, a.w., blz. 16, alsmede het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank N.V. over 1964, blz. 11-12.

(I. M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De teneur van de ontwikkelingsmaatregelen

Een vergelijking van de ontwikkelingsmaatregelen ten behoeve van landbouw en midden- en kleinbedrijf

DE sanering in de beperkte zin van het helpen bij de beëindiging van zwakke bedrijven vormt het ene deel van de werkzaamheid van de O.- en S.-fondsen¹⁾. De ontwikkelingstaak omvat het andere deel. Hoe kan in de toestand van de bestaande bedrijven verbetering worden gebracht? Het is zonder meer duidelijk dat deze verbetering door verlaging van de kosten en vergroting van de produktie (waarbij deze bovendien vaak samengaan) zal moeten worden verwezenlijkt. Maar op welke wijze kunnen de fondsen hierbij behulpzaam zijn?

Merkwaardig genoeg hadden de oprichters van het landbouwfonds daarvan geen concrete voorstelling. Het bestuur heeft dat zelf moeten uitvinden. Daarbij is men tot de formulering van enige algemene richtlijnen gekomen. Het bestuur van de Stichting Ontwikkeling en Sanering voor het Midden- en Kleinbedrijf daarentegen heeft direct van de Minister van Economische Zaken een aantal hoofdlijnen voor het te voeren beleid meegerekregen²⁾. Voor de middenstand is dat alles. Bij de landbouw zijn er behalve de algemene richtlijnen ook concrete maatregelen waarvan in het verslag³⁾ melding wordt gemaakt. Op het terrein van de landbouw kan dus de uitvoering bovendien worden getoetst.

In het artikel over de saneringsmaatregelen heb ik ook hetgeen mij hierover bekend was in andere landen met betrekking tot de landbouw in de vergelijking betrokken. Dat was vrij eenvoudig omdat er zo weinig op dit gebied bestaat. Voor de ontwikkelingsmaatregelen — of wat daarvoor gewoonlijk doorgaat — is dat in het kader van een artikel geen doen. Alleen voor de E.E.G.-landen vormt de opsomming van al dit soort maatregelen al een lijvige catalogus. Ik beperk mij dus in dit artikel tot een vergelijking van de richtlijnen of hoofdlijnen van het beleid van de twee fondsen voor de ontwikkelingsmaatregelen en een beschouwing van de concrete maatregelen op het terrein van de landbouw.

De richtlijnen

EEN goed overzicht én inzicht kan men krijgen door een indeling te maken, welke in zekere mate aansluit bij de hoofdlijnen voor het midden- en kleinbedrijf, nl. naar doeleinden, middelen en voorwaarden.

a. doeleinden.

Voor de middenstand worden er een drietal genoemd, nl. groei van het bedrijf ter plaatse, verplaatsing van het bedrijf en omschakeling naar een andere branche ter plaatse of elders. Bij de landbouw heeft het bestuur het gezocht in het bevorderen van concrete soorten investeringen, zgn. „gerichte investeringen”. De landbouwbedrijfsgebouwen vormen hierbij de hoofdmoot. Dit zou in middenstandstermen vallen onder groei en ook om-

schakeling. Volgens het verslag werd bij het vaststellen van de richtlijnen in de aanvangsperiode „op dat moment niet voor algemene niet-gerichte subsidieregelingen voor investeringen op de landbouwbedrijven” gevoeld. Een dergelijke subsidiemaatregel zou bijv. zijn een algemene rentesubsidie voor leningen in de landbouw.

b. middelen.

Voor het individuele bedrijf kunnen deze bij de middenstand²⁾ bestaan uit:

„een tegemoetkoming in de kosten van voorlichting en bedrijfsdoorlichting”;
„kredietverlening met staatsgarantie”;
„een tegemoetkoming in de kosten, voortvloeiende uit de afwikkeling van het oude bedrijf”;
„vergoeding van aanloopkosten van het nieuwe bedrijf en van kosten van levensonderhoud gedurende de tijd dat het oude reeds is gesloten en het nieuwe nog niet is geopend”.

Bij de landbouw ligt de zaak nogal verschillend. Van stopzetting van een bedrijf en aanvangen van een ander bedrijf zal zelden sprake zijn. Verplaatsing van bedrijfsgebouwen komt wel voor, maar gewoonlijk vindt dat plaats in het kader van ruilverkaveling; zodat daarvoor reeds op andere wijze is gezorgd. Kosten van afwikkeling en aanloop vallen dus af. Van overheidswege wordt in de landbouw rechtstreeks, of indirect met subsidie, al ruimschoots gezorgd voor bedrijfsanalyse en voorlichting. Ook op het terrein van de kredietverlening valt naast hetgeen reeds door het Borgstellingsfonds voor de landbouw aan garanties wordt gegeven waarschijnlijk niet veel meer te doen. Geen wonder dat het bestuur blijkens het verslag er blijkbaar nogal wat moeite mee schijnt te hebben gehad geëigende activiteiten te vinden. Volgens de algemene richtlijn meent men deze te hebben gevonden in stimuleringspremies voor bepaalde investeringsprojecten. Terecht wordt opgemerkt, dat deze alleen moeten worden gegeven voor „het doen van op zichzelf verantwoorde en rendabele investeringen in bedrijven”. Verder moet de regeling „selectief” zijn, waarmee kennelijk wordt bedoeld, dat niet elke gegadigde ervoor in aanmerking komt en zelfs niet een ieder, die aan de gestelde voorwaarden zou voldoen, maar alleen degenen die voor de stimulering het beste geëigend zouden zijn. Volgens het principe „als er één schaap over de dam is volgen er meer” wordt deze stimuleringspremie beschouwd als „een uit sociaal-maatschappelijk oogpunt noodzakelijke begeleiding van verantwoorde ontwikkelingsprocessen ter overkoming van de drempel om tot verdere en nieuwe investeringen over te gaan”³⁾.

c. voorwaarden.

Zowel in de landbouw als in de middenstand komen alleen ondernemers en bedrijven voor hulp in aanmerking, waarvan redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de ondernemer zijn taak aankan en het bedrijf levenskrachtig zal blijven in de toekomst. Dat betreft de grens naar beneden.

Bij de middenstand is er ook een grens naar boven. Hier staat de regeling alleen open voor ondernemers, die in

¹⁾ Zie hierover mijn artikel „Saneren door subsidiëren” in E.-S.B. van 30 november 1966.

²⁾ Documentatie-bulletin, Hoofdbedrijfschap Ambachten, no. 94, bijlage 3.

³⁾ Verslag over de periode 1963-1965 van de Stichting Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw, blz. 14.

moelijkheden zijn geraakt of dreigen te raken, terwijl hun fiscale inkomen uit bedrijf in de laatste drie jaren gemiddeld lager moet zijn geweest dan de maximum grens, die geldt voor de ziekenfondswet, verhoogd met enkele posten (voor de periode 1963-1965 komt dat vermoedelijk neer op f. 13.000). Bij de landbouw is er geen grens naar boven, maar geldt volgens de richtlijn wel het principe van de selectie, d.w.z. niet ieder, die in de termen zou vallen, heeft recht op gebruikmaking van de regeling.

Ten slotte is voor de middenstand de werkingsduur van de regeling beperkt; de aanmelding ervoor wordt namelijk gedurende tien jaren opengesteld. Voor de landbouw bestaat een dergelijke bepaling niet.

De praktijk in de landbouw

DE ontwikkelingsmaatregelen hebben zich vooral geconcentreerd op het bevorderen van investeringen in doelmatige bedrijfsgebouwen, waarbij vooral gelet wordt op arbeidsbesparing en exploitatie. Dit is stellig een belangrijk object. Daarnaast is de aandacht op een ander — al niet minder belangrijk — facet van de bedrijfsgebouwen gericht, nl. de verlaging van de bouwkosten door het bevorderen van de bouw van montagestallen speciaal voor rundvee. Hiervoor zijn twee afzonderlijke regelingen in het leven geroepen, welke resp. de naam: „ontwikkelingsbedrijven” en „montagestallen” dragen.

a. bijdrageregeling ontwikkelingsbedrijven.

Bedrijven, die als ontwikkelingsbedrijf worden aangemerkt, kunnen een bijdrage ontvangen van maximaal 25 pCt. van de voorgenomen investeringen in bedrijfsgebouwen tot een maximum van f. 10.000. In 1965 beliep de gevraagde bijdrage gemiddeld f. 8.000 per geval. Voor de aanvragen in 1966 geldt dezelfde regeling; alleen de voorwaarden ten aanzien van de benedengrens nader uitgewerkt ⁴⁾.

b. bijdrageregeling montagestallen.

Voor 1965 bedroeg de bijdrage maximaal 50 pCt. van de kosten exclusief die van de inrichting; voor 1966 werd dit gewijzigd in f. 600 per strekkende meter lengte van de stal tot 18 m; bij een grotere lengte daarna f. 450 per m.

Voor beide regelingen gold aanvankelijk — in overeenstemming met de van tevoren vastgestelde richtlijn (maar blijkbaar niet in een formeel bestuursbesluit vastgelegd) — dat slechts een beperkt aantal bedrijven ervoor in aanmerking zou komen. „Deze bedrijven moeten een voorbeeld en stimulant betekenen voor de bedrijfsontwikkeling in de streek, waar het bedrijf is gelegen” ⁵⁾. Vandaar bijv. ook als voorwaarde het toelaten van bezoek en het verdelen van de uitgetrokken gelden over de verschillende provincies. In 1965 was aan stimuleringspremies voor ontwikkelingsbedrijven f. 3,5 mln. en voor montagestallen f. 1 mln. (of voor 100 stallen) uitgetrokken.

Reeds direct in 1965 werd van de aanvankelijke gedachte om voorbeelden te stellen afgeweken. Alle aanvragen, voor zover de gegadigden aan de voorwaarden

⁴⁾ Verslag . . . blz. 17. Het is bepaald een gemis, dat in het verslag de bestuursbesluiten, welke hieromtrent volledige informatie geven, niet als bijlagen zijn opgenomen. Weliswaar zijn deze bestuursbesluiten, die een soort pseudo-wetgeving vormen, opgenomen in de Kamerstukken, maar wie heeft die beschikbaar en handzaam bij elkaar?

⁵⁾ Verslag . . . blz. 15 en blz. 17.

voldeden, werden gehonoreerd. De gegeven motivering hiervoor is: „de grote belangstelling en de kwaliteit van de aanvragen”. De subsidiebedragen werden daarom door het bestuur (met goedkeuring van de Minister van Landbouw) verhoogd tot resp. f. 10 mln. en f. 5 mln. Het ligt waarschijnlijk in de bedoeling voor 1966 éénzelfde gedragslijn te volgen. Het zou anders ook niet helemaal duidelijk zijn, waarom — nadat er in 1965 al voor een duizendtal gebouwen van ontwikkelingsbedrijven en voor meer dan 250 montagestallen subsidie is verleend — er nog verder behoefte bestaat aan meer stimulerende voorbeelden. De aanvankelijk als praktijkproeven en voor demonstratie opgezette investeringen zijn geleidelijk aan en bijna onopgemerkt overgegaan in algemene subsidieregelingen voor investeringen in bedrijfsgebouwen voor aan bepaalde eisen voldoende ondernemers en bedrijven.

Volledigheidshalve zij meegedeeld dat er ook nog enkele regelingen bestaan, die nog overwegend een proef- en voorbeeldkarakter dragen, o.a. ten behoeve van melkbewaring en melktransport.

Beoordeling

a. stimuleringspremies voor voorbeelden.

DE denkbeelden, die uit de hoofdlijnen voor het te voeren beleid in de middenstand en de aanvankelijk vastgestelde algemene richtlijn bij de landbouw naar voren komen, spreken wel aan. Bij het midden- en kleinbedrijf wordt echter — evenals voor de sanering — ook voor de afdeling „ontwikkeling” voor het fonds geen blijvende taak gezien. Bij de landbouw, waar op dit terrein al zoveel wordt gedaan door velerlei organen, zou m.i. ernstig betwijfeld kunnen worden of nog een andere instelling blijvend op dit terrein nodig is. Voor het geven van subsidies voor proeven op praktijkschaal en stimulerende voorbeelden zouden ook rechtstreeks afdelingen van het Ministerie en instituten kunnen zorgdragen.

De normale gang van zaken behoort m.i. te zijn, dat men eerst een idee heeft, welke in de praktijk aanproefd moet worden alvorens men er subsidie voor aanvraagt en dat men pas als de proef goed geslaagd is eventueel zo nodig subsidie gaat vragen voor demonstratie. Het gevaar van het eerst beschikbaar stellen van ettelijke miljoenen guldens aan een stichting voor het subsidiëren van projecten is, dat het bestuur al te geforceerd moet gaan zoeken naar geschikte objecten. Zij zouden anders gemakkelijk in gebreke kunnen worden gesteld. Deze methode schijnt mij weinig bevorderlijk voor een zuinig en doelmatig beheer. Het is m.i. te stimulerend voor het verstrekken van subsidies.

b. algemene gerichte subsidies.

De overgang van stimuleringspremies voor het overwinnen van weerstanden voor „verantwoorde en rendabele” investeringen naar algemene subsidieregelingen is in het verslag geheel onvoldoende gemotiveerd. Waarom zouden voor rendabele investeringen eigenlijk subsidies nodig zijn? Terwijl het mogelijk maken van niet-rendabele investeringen door bijdragen van 25 à 50 pCt. in de kosten maatschappelijk weinig zinvol lijkt. Een beroep op soortgelijke regelingen in andere landen kan terecht worden gedaan. Hier geldt zeker dat er voor elke ketter wel een letter te vinden is. Maar is het een economisch houdbaar argument allerlei subsidieregelingen toe te passen (wanneer deze op zichzelf niet gerechtvaardigd zijn) omdat deze in andere landen — en speciaal dan partner-

landen in de E.E.G. — ook gelden? Ik kan het niet inzien.

Uit de beperking van de ontwikkelingsmaatregelen voor de middenstand tot kredietgarantie en een tegemoetkoming in liquidatie- en andere overbruggingskosten spreekt een economisch veel beter aanvaardbare opvatting. Verder lijkt het doelmatig dat deze hulp alleen wordt verleend aan ondernemers, die deze hulp nodig hebben.

Er is een ander argument, dat blijkbaar ook in andere landen opgeld doet. In E.E.G.-verband worden de prijzen van landbouwprodukten gemeenschappelijk en uniform voor het gehele E.E.G.-gebied vastgesteld. Wil een nationale regering zijn boeren nog wat extra toestoppen, dan kan dit alleen op dit soort manier. Voor het lopende jaar is bij de onderhandelingen over de melkprijs in ons land op deze wijze in totaal f. 45 mln. voor lopende uitgaven in het ontwikkelings- en saneringsfonds voor de landbouw terecht gekomen. Het bestuur moet dan maar zorgen dat al dit geld op een min of meer bevredigende manier wordt verdeeld ten bate van de ontwikkeling van de landbouw. Animo is er wel voor; op 1 april 1966 waren al 7.700 aanvragen voor ontwikkelingsbedrijven en 760 voor montagestallen ingediend. De goedkeuring van de aanvragen is inmiddels (tijdelijk?) opgehouden vanwege de bestedingsbeperking.

De vraag is evenwel, of de gelden op deze wijze inderdaad het beste worden besteed uit een oogpunt van maatschappelijk en individueel belang.

c. de eerlijke verdeling.

Om met het laatste te beginnen: dergelijke subsidie-regelingen voor investeringen zijn, zelfs indien deze op ruime schaal worden toegepast, onbillijk. Het betreft namelijk investeringsgoederen met een lange levensduur. Degenen, die reeds vóór de inwerkingtreding van deze regelingen aanpassing in de gebouwen hebben aangebracht, krijgen geen bijdrage. Anderen, die er pas over vijf of tien jaren aan toe zijn, vallen er misschien ook buiten. Bovendien valt ieder er buiten (dat zijn juist de zwakkere en kleine bedrijven) die niet voldoet aan de voorwaarden van de ontwikkelingsbedrijven. Uit een gezichtspunt van een goede verdeling van zo'n extra bedrag is het veel aantrekkelijker andere objecten te kiezen (bijv. zoals dit voorjaar in de Tweede Kamer werd voorgesteld om de volledige kosten van de dierziektebestrijding voor rekening van het Rijk te nemen), waarvan iedereen profiteert.

d. maatschappelijk effect.

Nog belangrijker is het op welke wijze maatschappelijk het gunstigste resultaat wordt verkregen. Moet hiervoor aan de gerichte subsidies niet de voorkeur worden gegeven? Dit hangt m.i. van het concrete doel af. Wil men in oorlogstijd de akkerbouwproductie opvoeren, dan kan een scheurpremie voor weiland effectiever (en goedkoper) zijn dan een relatieve verhoging van de akkerbouwprijzen. Wil men de melkproductie vergroten, dan lijken mij daartoe subsidies van rond f. 10.000 voor rundveestallen en montagestallen een werkzaam middel. Dat blijkt reeds uit de praktijk. Maar is dat inderdaad de bedoeling? Het lijkt mij haast niet te geloven.

Het gaat naar ik meen thans om de algemene doelstelling: de winstgevendheid van de landbouwbedrijven te verbeteren. Vermoedelijk ontmoet ik met deze stelling weinig tegenspraak. Maar dan moeten de maatregelen (voor zover nodig) ook op deze doelstelling worden ge-

richt. De prijzen van de produkten en de produktiemiddelen beschouwen we eenvoudigheidshalve als gegeven. Betere financiële uitkomsten kunnen in dit geval alleen worden verkregen door vergroting van de produktiviteit, d.w.z. verlaging van de kostprijs per eenheid. Dat kan zowel bestaan uit kostenbesparing als vergroting van de produktie-omvang. Als investeringen hierbij kunnen helpen, is dat prima. De ondernemer zelf kan echter het beste beoordelen (eventueel geholpen door een voorlichter) wat in zijn geval het beste kan worden ondernomen. De gerichte subsidies (vooral als deze een zo groot deel en bedrag vormen) vervalsen de berekening, daar de subsidies voor de boer geen kosten vormen.

Een matige rentesubsidie (indien deze maar niet voor grondaankoop beschikbaar wordt gesteld vanwege het prijsopdrijvende effect) voor leningen zou m.i. zelfs nog de voorkeur verdienen boven op enkele concrete objecten gerichte subsidies. Een algemene rentesubsidie beïnvloedt namelijk de boer niet in de keuze van zijn investeringen. Wel geeft het een extra stimulans tot investeringen boven andere maatregelen waaraan ook het vervalsingsbezwaar — zij het in mindere mate — is verbonden. Hierbij lijkt het mij vooral van betekenis bij een eventueel matige rentesubsidie deze niet voor een lange periode (bijv. langer dan tien jaar) toe te zeggen en in elk geval de subsidie te beperken (bijv. alleen te verstrekken voor zover de rente uitgaat boven 5 pCt.).

Een nog algemener werkende maatregel is een verlaging van de belastingen voor deze groepen. Dat is evenwel politiek minder in de mode. De ironie van het geval wil echter, dat hoe meer en hoe hogere beëindigingsvergoedingen en subsidies via deze fondsen worden toegekend, hoe minder ruimte er over blijft voor belastingverlaging.

Slotsum

WAT uit de Stichting voor Ontwikkeling en Sanering in het Midden- en Kleinbedrijf zal groeien, valt niet met zekerheid te zeggen. Afgezien van de hoge lijfrente vóór 65 jaar (waarbij de bestaande normen bij landbouw worden gevolgd) geven de „hoofdlijnen” niet de indruk dat men zich erg bezorgd behoeft te maken voor het uit de hand lopen. Bovendien is de werkingsduur beperkt.

Door de Stichting Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw is stellig wel goed werk gedaan, maar tegen welke prijs? Einde dit jaar zullen er waarschijnlijk rond 4.000 oudere, hele en halve, kleine boeren hun bedrijf met gebruikmaking van de regeling hebben beëindigd. Voor een aantal gevallen (hoeveel?) is dat sociaal gezien zeker een weldaad; in een aantal andere gevallen sociaal onnodig (hoewel voor de betrokkene een meevaller) maar verder ook economisch van weinig of geen betekenis in maatschappelijk opzicht. Deze vroegtijdige pensionering kost in totaal echter rond f. 200 mln.! Weliswaar is er een 20 à 25.000 ha grond vrijgekomen, maar hiervoor hebben de verkrijgers het volle pond moeten betalen. Verder zijn op een rond 1.500 bedrijven belangrijke verbeteringen aan bedrijfsgebouwen aangebracht of nieuwe stallen gebouwd met vermoedelijk een gemiddelde subsidie van f. 10.000. Ongetwijfeld zijn degenen, die in de regelingen vielen, met deze zaken ingenomen. In deze dagen rond Sinterklaas past het misschien niet zo goed op al deze vrijgevigheid met kritiek te komen. Maar heeft de overheid wel de taak om voor Sinterklaas te spelen?

Wageningen.

J. HORRING.

Koopmanschappelijke investeringsbeoordeling

INVESTERINGSBESLISSINGEN worden pas moeilijk voor een ondernemer, als de opbrengstvooruitzichten marginaal zijn of aanmerkelijke verlieskansen inhouden. Klassieke investeringscalculaties op kostenbasis hebben dan nog wel enig nut, maar toch helpen zij dan de ondernemer niet veel in zijn koopmanschappelijke investeringsbeoordeling van de opbrengstkansen. En daar gaat het toch om: de opbrengstvooruitzichten moeten een investering economisch verantwoord maken.

Ontwikkelingen in Amerikaanse investeringsmethodiek

In Amerika was sinds het begin van deze eeuw de investeringscalculatie op kostenbasis al hoog ontwikkeld. Dit was een vak aan vele universiteiten en o.a. mijnbouw, spoorwegaanleg en chemische basisindustrie werkten daarmee al sinds generaties.

Na de laatste oorlog is een nieuwe investeringsmethodiek opgekomen. Deze is ontstaan uit de afzetproblematiek. Zij betreft de *koopmanschappelijke* investeringsbeoordeling. De grote pionier was Joel Dean, die zijn faam als econoom voor marketingvraagstukken al had gemaakt toen hij in de investeringsbeoordeling werd gedreven en daarvoor zijn methodieken ontwikkelde. Tegelijkertijd heeft George Terborgh op dezelfde grondslagen zijn bijzondere M.A.P.I.-methoden ontwikkeld. En omstreeks 1960 hebben vele navolgers de aanpak nog verder voor de zo gedifferentieerde praktijk van het zakenleven uitgewerkt.

De klassieke investeringsmethodiek verlangt, dat de ondernemer zijn verkoopprognose (opbrengstenprognose) bepaalt; daarbij kan de investeringsanalyse berekenen op welke winstgevendheid van de investeringskosten dat zou uitwerken. Als de ondernemer echter geen verkoopprognose durft uitspreken, is voor de klassieke investeringscalculatie de basis ontvallen.

In tegenstelling hiermee gaat de moderne Amerikaanse investeringsmethodiek ervan uit, dat de ondernemer met zijn handen in het haar zit t.a.v. de opbrengstvooruitzichten. Juist daarin moet de investeringsbeoordeling hem helpen. Dát is de clou van de moderne methodieken.

Beoordeling van opbrengstvooruitzichten

Bij de moderne methoden is de investeringsbeoordelaar (1) *verantwoordelijk* voor het onderzoek van *opbrengstvooruitzichten* uit de investering over langere tijd, en (2) voor het daaruit trekken van rendabiliteitsindicaties.

De investeringsbeoordelaar is bepaald prognosticus en risico-onderzoeker. Daarop wordt hij geselecteerd en geschoold. Verreweg het meest voor de hand ligt, dat hij een marketing-econoom is; die achtergrond is gewenst en bovendien zijn hem daardoor technieken — bijv. t.a.v. kansrekening — bekend, welke in investeringsbeoordeling nodig zijn. Uiteraard steunt de investeringsbeoordelaar in belangrijke mate op het toekomstinzicht van commerciële bedrijfsfunctionarissen, maar zijn eigen oordeel speelt mede.

Vaak zullen er in de opbrengstvooruitzichten aanmerkelijke *onzekerheden* liggen. Dit is een kolfje naar de hand van de investeringsbeoordelaar, want dan kan hij tonen wat hij waard is met zijn methoden om het *rendementsrisicopatroom* te bepalen.

De investeringsbeoordeling moet gereed zijn vóór de ondernemer genoodzaakt is over de overwogen investering te beslissen. Zij zal nooit uitputtend kunnen zijn, maar met snel werken wordt wel enige diepgang in het onderzoek mogelijk. De investeringsbeslissing zal dan moeten berusten op ondernemersoordeel, dat beter gefundeerd is doordat de ondernemer door het rapport over de investeringsbeoordeling een genuanceerder inzicht heeft gekregen¹⁾.

Beoordelingstechnieken

Uit de aanpak van de moderne investeringsbeoordeling kan hier het volgende in het bijzonder worden genoemd. Een wet van Meden en Perzen is, dat de beoordelaar ten minste één *netto-opbrengstenprofiel* opbouwt voor de eerste 5 à 10 jaar van de overwogen investering. De winst zou moeten komen uit de opbrengst in latere jaren nadat de investeringsuitgaaf is terugverdiend; juist de verwachte opbrengsten in latere jaren zijn dus van doorslaggevend belang. Het verloop van het netto-opbrengstenprofiel zal onder invloed staan van verouderingstendenties; misschien ook van groeitendenties. Het opmaken van een netto-opbrengstenprofiel is de basis van elke zinnige investeringsbeoordeling, aangezien het

¹⁾ Het zijn in wezen oneindig gecompliceerde raadsels. Investeringsbeoordeling moet die tot hun hoofdzakelijke samenhang vereenvoudigen. Om in de verschillende uiteenlopende investeringsvraagstukken aan te voelen tot hoever de simplificatie verantwoord is, moet de investeringseconoom voor zichzelf de theorie beheersen. Die wetenschap moet hem in staat stellen de ondernemer de verfijningen te besparen, die in een concreet geval toch weinig zouden uitmaken: „In der Beschränkung zeigt sich der Meister”.

(I.M.)

DE VRIES ROBBÉ & Co
GORINGHEM

**staalconstructies
metalen ramen en deuren**

dwingt langer vooruit te denken dan één jaar. In gecompliceerde gevallen wordt dit profiel opgebouwd als een aantal opeenvolgende jaarexploitatiebegrotingen. In simpeler gevallen gaat men uit van een éénjaarexploitatiebegroting, met een bepaalde vorm voor het verloop van de verdere exploitatiekromme.

Uit het netto-opbrengstenprofiel plus een schatting van de resterende gebruikswaarde na afloop van het in aanmerking genomen exploitatietijdvak wordt een *rendementsanalyse* opgebouwd. Aangezien dit principieel ongelijke jaarbedragen betreft, moet dit met disconteringsmethoden geanalyseerd worden (dit ter toelichting, waarom in moderne investeringsbeoordeling contante-waardemethoden onontbeerlijk zijn). In geval van aanmerkelijke risico's worden alternatieve opbrengstprofielen bepaald; men krijgt dan uiteraard niet één rendementsprognose, maar een rendementsrisico-patroon.

Voor allerlei stereotiepe gevallen zijn *verkorte* methoden ontwikkeld. Die berusten op dezelfde principes. Daarin wordt een bepaalde vaste vorm van het verloop van het netto-opbrengstenprofiel over langere tijd (5 à 15 jaar) aangenomen, terwijl ook enige andere variabele factoren in de investeringsanalyse bevroren zijn. Dat heeft dan mogelijk gemaakt van tevoren al componenten te berekenen, waardoor het verdere rekenwerk in elke individuele investeringsbeoordeling van dien aard tot kleine proporties is teruggebracht. De Amerikaanse M.A.P.I.-methode (George Terborgh) is wellicht de eerste moderne verkorte methode, welke al jaren geleden ontwikkeld is. Voor Duitsland is een aan- en toepassing gemaakt, welke daar ingang begint te vinden. Een Engelse is in de maak.

Risico's en nut van investeringsbeoordeling

Investeringsbeoordeling kan niet de wezenlijke bedrijfsrisico's wegnemen, evenmin als weersvoorspelling de grilligheden van het klimaat kan wegnemen. Een weersvoorspelling kan ons echter wel tegen het nemen van onnodige risico's beschermen: als de radio ijzel voorspelt, beweegt ons dat de auto thuis te laten en maar liever de trein te nemen om het risico van ongelukken te verminderen. Zo heeft investeringsbeoordeling ook haar nut om vermijdbare risico's te ontlopen. Slechts één bekend voorbeeld uit de chemische industrie. De investering in installaties voor een nieuw produkt biedt overwegend goede winstkansen, maar er is ook een kans aanwezig dat de afzet sterk zou tegenvallen. Om de onderneming te dekken tegen de daaruit voortvloeiende kans op grote financiële verliezen, besluit zij dan een eigen verwerkingsbedrijf te stichten, dat altijd wel een deel van de produktie zou kunnen opnemen. Op zichzelf is dat verwerkingsbedrijf naar verwachting nauwelijks rendabel; dat is echter de prijs welke betaald wordt om het gehele project voldoende verantwoord te maken.

Investeringsbeoordeling brengt kosten mee en blijft op gissingen en veronderstellingen berusten. Volmaakt kan zij nooit zijn. In simpele gevallen is zij van weinig belang. Zij wordt pas van nut als het probleem zo gecompliceerd is, dat de ondernemer niet meer kan menen intuïtief tot een verantwoorde beslissing te komen. Het nut is dan:

- het wegnemen van slordigheid en emotionaliteit uit investeringsbeslissingen; het tegengaan van overmoed en het ruggesteun geven als de ondernemer mismoedig gestemd is;

- versnelling van de besluitvorming door de ondernemer, doordat beter vooronderzoek hem spoediger genuanceerd inzicht geeft;

- het signaleren van wat nodig is om een te riskant project tot een verantwoord project te ontwikkelen;

- het bevorderen van het bewustzijn, dat de onderneming in haar geheel een consequente investerings- annex desinvesteringspolitiek moet voeren.

Het is altijd nodig met belastingdruk te rekenen. Als men dat nalaat, zou men fiscaal niet-afschrijfbaar investeringen (land en voorraden) flatteren t.o.v. fiscaal wel-afschrijfbaar (machines). Elke kleine ondernemer houdt daarmee rekening; merkwaardigerwijs wordt dat in de investeringsbeoordeling bij grote ondernemingen nog vaak verwaarloosd.

Stand van zaken in Europa

In Frankrijk, België, Zweden en Italië hebben Amerikaanse investeringsmethoden reeds veel ingang gevonden; verder in het algemeen bij de chemische industrie. Overigens neemt het Europese bedrijfsleven de nieuwe methodieken nog maar langzaam over. De Britse National Economic Development Council heeft het nodig geacht daarover het Britse bedrijfsleven te kapitelen²⁾. Zij rapporteerde o.m.: „Many firms appear to apply criteria for assessing investment projects which have little relevance to the measurement of the return to the capital invested” en „the methods used... are sometimes so arbitrary as to give almost meaningless results”. Dit heeft uiteraard betrekking op de grotere ondernemingen, waar de investeringsbeoordeling een meer bureaucratisch proces is; bij kleinere ondernemingen komt dit minder voor, aangezien daar de ondernemersfiguur persoonlijk alle aspecten afweegt.

Deze Raad adviseerde met nadruk het Britse bedrijfsleven de Amerikaanse investeringsmethodiek over te nemen; ook prees hij de M.A.P.I.-methodiek nog in het bijzonder als een uitwerking die ook voor kleinere ondernemingen hanteerbaar is. Hij zag dit als een eminent nationaal belang: bij de schaarste aan investeringsgeld zal de economische groei sterk afhangen van optimale efficiency in het gebruik van kapitaal in nieuwe investeringen.

Hilversum.

Dr. F. W. C. BLOM.

²⁾ National Economic Development Council, *Investment Appraisal*, Her Majesty's Stationary Office, Londen 1965.

(I.M.)

Internationaal beleggingsfonds
in Aardgaswaarden

INTERGAS

Beheerders:
Algemene Bank Nederland
Banque de Bruxelles
Dresdner Bank
Hill, Samuel & Co.

Schrijver van onderstaand artikel stelt dat er sprake is van een toegenomen en nog steeds toenemende verzelfstandiging van coöperaties. Er worden hiervoor drie belangrijke argumenten genoemd. Vervolgens werpt de schrijver de vraag op welke maatregelen gewent zijn, wil de coöperatie haar doelstelling verwezenlijken, gezien in het licht van de verzelfstandiging. Het blijkt dat diverse van deze maatregelen tot een herziening van de kenmerken van de coöperaties nopen. Ten slotte worden enkele nadelige aspecten van de verzelfstandiging opgesomd.

Bereikbaarheid van het coöperatie-optimum in de praktijk

IN een vorig artikel ¹⁾ lieten wij met behulp van een figuur zien waar in theorie het coöperatie-optimum ligt. Nu kan men de vraag opwerpen, of de coöperaties dat optimum ook in de praktijk kunnen bereiken. De beantwoording van deze vraag hangt van de volgende punten af: 1. in hoeverre de leden bereid en/of in staat zijn in overleg met de coöperatie te streven naar het coöperatie-optimum en 2. in hoeverre de coöperatie in staat is, zonder overleg met de leden, maatregelen te nemen ter bereiking van het optimum; bijv. door invloed uit te oefenen op de toe- en uittreding van de leden. Hoe positiever deze punten uitvallen, hoe gemakkelijker het optimum kan worden bereikt.

Ter vereenvoudiging stemmen we onze analyse uitloeiend op de produktiecoöperatie af. Er kunnen verschillende redenen zijn dat het optimum niet kan worden bereikt. Het kan zijn dat het optimum niet wordt bereikt als gevolg van natuurlijke oorzaken. Ik denk hier bijv. aan de piek in de melkaanvoer in het voorjaar. Aan een dergelijke factor is in de regel weinig te doen, evenmin als aan een misoogst vanwege klimatologische omstandigheden. Voor het overige zal de oorzaak van afwijkingen van het optimum voornamelijk zijn gelegen in een onvoldoende aantal of in een teveel aan leveranciers. In het nu volgende gaan we van laatstgenoemde oorzaak uit en onderscheiden dan twee casusposities.

A. Het coöperatie-optimum kan niet worden bereikt als gevolg van onvoldoende aanvoer van grondstoffen. We kunnen hiervoor verschillende oplossingen aan de hand doen:

1. trachten nieuwe leden te werven;
2. proberen leveringen te krijgen van niet-leden;
3. voor zover mogelijkheid 1 op moeilijkheden stuit, bijv. ten gevolge van grensregelingen, trachten tot een horizontale concentratie te komen;

4. proberen de uitbetalingen te verhogen door opvoering van de efficiency of door vermindering van de jaarlijkse reserveringen;

5. het geven van voorlichting, financiële steun e.d. aan de leden om tot bedrijfsvergroting te komen.

B. Het optimum kan door de coöperaties niet worden bereikt omdat de aanvoer van de bestaande leveranciers te groot is. Ook hier zijn diverse oplossingen mogelijk:

1. afstoten van niet-leden als leveranciers;

Verzelfstandiging van coöperaties

2. algemene inperking van de uitbetalingen, bijv. door verhoging van de reserveringen;

3. inkrimping van het ledenaantal door natuurlijke afvloeiing;

4. vrijwillige kwantiteitsbeperking van alle leden;

5. invoering van basisquota voor de leden;

6. rechtstreekse uitkoop van sommige leden;

7. invoering van verhandelbare productiecertificaten.

Alle maatregelen, genoemd onder B, kunnen eventueel worden versterkt door een toetredingsstop. Deze toetredingsstop lijkt een merkwaardig iets, daar deze in strijd is met één van de grondprincipes van de coöperaties. Toch wordt ze wel toegepast, bijv. in de strokartonindustrie.

De toenemende verzelfstandiging van coöperaties

Reeds jaren vormt dit onderwerp een heet hangijzer voor het Ministerie van Financiën inzake een nieuwe regeling voor de heffing van vennootschapsbelasting van coöperaties en naamloze vennootschappen. De moeilijkheid schuilt voor het Departement vooral in het vinden van een hanteerbare kwantitatieve maatstaf voor de verzelfstandiging van coöperaties. Het probleem is acut geworden, omdat volgens de Minister de concurrentiekracht van menige coöperatie de laatste jaren is versterkt.

Wat moeten we nu onder die verzelfstandiging verstaan? Ik formuleer de verzelfstandiging als een verzakelijking van de coöperaties, waarbij meer dan ooit de nadruk komt te liggen op de door mij in mijn vorig artikel geformuleerde doelstellingen van de produktie- en inkoopcoöperaties. Deze verzelfstandiging impliceert vooral, dat de beslissingsbevoegdheid voor een belangrijk deel van de leden naar de coöperatie zelf verschuift. We kunnen het ook zo zeggen, dat naarmate de verzelfstandiging van de coöperaties toeneemt, het ondernemingsaspect van de coöperaties het verenigingsaspect gaat overheersen. Vroeger was de coöperatie in vele gevallen een verlengstuk van de ondernemingen van de leden, toen naast materiële, veelal ook ideële doeleinden werden nagestreefd. Hoe meer de leden zelf de beslissingen nemen en dus de verantwoordelijkheid dragen, des te meer de coöperatie een verlengstuk karakter draagt.

Mijn centrale thema in dit artikel is: de in het verleden toegenomen en de nog steeds toenemende verzelfstandiging van coöperaties. Ik meen dat vooral de volgende verklaringsgronden deze mening kunnen staven:

1. de ideologie van de coöperaties spreekt vooral de jongere landbouwers niet meer aan;

¹⁾ „Winstmaximering bij landbouwcoöperaties en hun leden-ondernemingen” in *E.-S.B.* van 30 november 1966, blz. 1241-1243.

2. de horizontale concentratie vindt in steeds grotere organisatie-eenheden plaats, hetgeen vooral geldt voor diverse topcoöperaties; dit heeft een verwijdering tussen coöperatie en leden ten gevolge;

3. de hevige concurrentie van de particuliere handel en industrie.

Toepassing van de verzelfstandigingsgedachte uitgaande van het coöperatie-optimum

In het begin van dit artikel heb ik reeds enige toepassingen gegeven van de verzelfstandigingsgedachte. Thans zal ik de aandacht richten op de toepassingsmogelijkheden en -noodzakelijkheden die gelden voor de coöperaties in het algemeen. We beperken ons weer tot de productie-coöperaties. Als we ervan uitgaan dat de coöperatie streeft naar maximering van de gemiddelde „bruto”-winst, dan ligt in het verlengde van deze doelstelling het openstaan van de coöperatie en indirect dus van de leden voor de volgende mogelijkheden:

1. Een differentiatie in de uitbetalingen van de coöperatie, de zgn. prijsdifferentiatie.

2. Het overgaan op de contractlandbouw.

3. Uitbreiding van de reserveringen, om de continuïteit van de coöperatie te verzekeren.

4. Een wijziging van het „one man, one vote”-systeem. Waar de uitbetaling van de coöperatie en ook de aansprakelijkheid van de leden is gekoppeld aan de omvang van de leveranties, is er veel voor te zeggen het stemrecht ook meer in die richting te leiden.

5. Dat de coöperatie de bevoegdheid krijgt om in het belang van de huidige leden de vrije toetreding tot de coöperatie van nieuwe leden stop te zetten.

6. Waar nodig, de handel met niet-leden uit te breiden.

7. Waar nodig, de horizontale concentratie tussen zowel primaire als topcoöperaties te bevorderen.

8. Voor zover nog niet aanwezig, de leveringsplicht in te voeren.

9. Het verkrijgen van een grotere invloed op de productie-omvang van de leden.

10. Naar gelang de leden van de coöperatie meer bevoegdheid uit handen geven, hun aansprakelijkheidsrisico naar evenredigheid te verminderen.

11. Het geven van een grotere bevoegdheid aan de directie t.o.v. het bestuur.

12. Het maken van leveringsafspraken tussen topcoöperatie(s) en primaire coöperatie(s).

13. De samenwerking van topcoöperaties en waar mogelijk ook primaire coöperaties met de particuliere handel en industrie uit te breiden.

We spraken hierboven van de zgn. prijsdifferentiatie. Wat houdt dit begrip nu precies in? Het gaat er bij deze differentiatie om, dat de coöperatie tegenover haar leden een prijspolitiek voert, waarbij een verfijnde kostenomslag wordt toegepast en tevens rekening wordt gehouden met de kwaliteit van de grondstoffen. Daar het begrip prijsdifferentiatie in de wetenschappelijke literatuur ook in andere betekenissen dan hierboven wordt gebruikt, pleit ik ervoor om in bovenstaand geval te spreken van verrekeningsdifferentiatie. Deze term geldt dan zowel voor productie- als voor inkoopcoöperaties. Een dergelijke verrekeningsdifferentiatie zal vooral de grotere leden ten goede komen en de coöperatie ervoor behoeden dat die grotere leveranciers aan de particuliere industrie gaan leveren, waar wel zo'n differentiatie wordt toegepast. Om welke kosten gaat het in de regel bij de verrekeningsdifferentiatie? We moeten hier vooral denken aan

kosten die min of meer constant zijn met betrekking tot de omvang van de aanvoer, bijv. een deel van de transportkosten, administratiekosten e.d.

Wat we onder contractlandbouw dienen te verstaan heb ik reeds in mijn vorige artikel uiteengezet. De contractlandbouw is ontstaan door initiatieven van de particuliere industrie en handel. Van die zijde ontstond er een grote behoefte aan een constante en betere kwaliteit van de landbouwproducten, alsmede aan een garantie van een regelmatige aanvoer. Ook voor de contractlandbouw geldt, dat deze vooral aantrekkelijk is voor de grotere leden. De voordelen van de contractlandbouw voor de coöperatie en de leden-contractanten kunnen zijn:

a. betere afstemming van de aanvoer op de capaciteit van de coöperatie;

b. betere afstemming van de aanvoer op de afzet van de coöperatie;

c. een regelmatiger aanvoer bevordert een betere planning;

d. door het streven naar een constante kwaliteit kan de opbrengst worden vergroot.

Mogelijke consequenties van de verzelfstandiging

Mochten de genoemde verzelfstandigingsfactoren in de toekomst meer en meer door de coöperaties worden toegepast, dan kan dit de volgende nadelige consequenties hebben:

I. De kartelverbodgeving van de overheid wordt actiever. Dit geldt in het bijzonder wanneer de factoren 5 en 9 worden gecombineerd met de factoren 7, 11, 12 en 13.

II. De fiscale last van de vennootschapsbelasting gaat zwaarder op de coöperatie drukken, omdat de herziening van de vennootschapsbelastingwetgeving in het nadeel van de coöperaties uitvalt.

III. Er gaan spanningen optreden bij de verhouding tussen coöperatie en leden en verder bij de leden onderling.

Op deze derde consequentie wil ik nog iets verder ingaan. De spanningen en conflicten kunnen zich op drie fronten afspelen.

In de eerste plaats op de verhouding tussen coöperatie en huidige leden. De uitvoering van vooral de volgende punten kan weerstand oproepen bij de leden:

a. Het bevorderen van de horizontale concentratie van de coöperatie. Het stilleggen van fabrieken, dat een uitvloeisel van dit streven kan zijn, doet soms de emoties van de leden hoog oplaaian.

b. Uitbreiding van de jaarlijkse reserveringen. Deze maatregel wordt door coöperaties genomen om de continuïteit van de onderneming te verzekeren. Voor de leden die streven naar winstmaximering op korte termijn, zal de reservering door coöperaties een doorn in het oog zijn.

c. Het door de coöperatie invloed krijgen op de productie-omvang van de leden. We denken bijv. aan het geval dat de coöperatie de macht krijgt om basisquota in te voeren. De mogelijke opbrengstvergroting per eenheid die hier het gevolg van kan zijn, heeft voor een individueel lid nog niet te impliceren dat zijn totale winst nu ook groter wordt. Immers, de opbrengstvergroting per eenheid geldt voor een geringer aantal eenheden.

d. Het overgaan op de verrekeningsdifferentiatie.

e. Het invoeren van de contractlandbouw.

f. Het afstand doen van het „one man, one vote”-systeem.

Het succes van het doorvoeren van de maatregelen a t/m f zal allereerst afhangen van de overredingskracht en dus van de argumentatie van het bestuur. Aan de andere

kant kunnen we stellen, dat de positie van de coöperatie-leiding sterker wordt naarmate de leden onderling meer verdeeld zijn. De kans op een onderlinge verdeeldheid van de leden acht ik vooral aannemelijk bij de punten d t/m f.

In de tweede plaats bij de verhouding tussen de leden onderling. Zoals reeds gezegd, is de kans op verdeeldheid van de leden vooral groot bij de beslissingen d, e en f. Het is bij deze maatregelen namelijk zo, dat vooral de grotere leden zijde bij deze beslissingen spinnen. De potentiële verdeeldheid bij de leden kunnen we o.i. duidelijk toelichten met het voorbeeld van de contractlandbouw, als gevolg waarvan twee ledenafdelingen in de coöperatie worden gecreëerd. De ene afdeling bestaat dan uit leden die zich aan de eisen, die bij de contractlandbouw behoren, onderwerpen, de andere afdeling uit leden die op de traditionele manier hun leveranties aan de coöperatie verrichten.

In de derde plaats op de verhouding tussen de coöperatie en de potentiële leden. Het conflict dat tussen deze beide groepen kan voorkomen, zal zich het sterkst manifesteren bij een toetredingsstop tot de coöperatie. Een conflict kan zich ook ontladen in zoverre het bij de doelstelling van de coöperatie past, een ledenselectie uit te voeren bij potentiële leden. Deze selectie kan impliceren dat men bij de toelating van nieuwe leden de voorkeur zal geven aan hen die het dichtst bij de coöperatie hun bedrijf uitoefenen, de grootste en regelmatigste leveranties verzorgen, de beste kwaliteit grondstoffen leveren. Ter zijde zij opgemerkt dat deze drie punten slechts gelden, in zoverre de coöperatie niet of niet volledig een verrekeningsdifferentiatie toepast.

Verzelfstandigingsvoorbeelden van coöperaties in de praktijk

Waar we in één van de voorgaande paragrafen langs deductieve weg tot een aantal verzelfstandigingsfactoren van coöperaties kwamen, is het interessant na te gaan in hoeverre deze factoren thans reeds in de praktijk worden toegepast. We zullen dit doen aan de hand van de reeds gegeven volgorde in bedoelde paragraaf.

1. Een verrekeningsdifferentiatie naar kwaliteit vindt reeds jaren plaats in bijv. de coöperatieve zuivel- en suikerindustrie.

2. Voorbeelden van contractlandbouw vinden we bij coöperatieve varkens-, kalver- en kippenslachterijen, de coöperatieve veevoederindustrie en bij coöperatieve eierverkoopverenigingen.

3. Reserveringen worden door de meeste coöperaties in meer of mindere mate toegepast.

4. Een afwijking van het „one man, one vote”-systeem vinden we al jarenlang in de coöperatieve zuivelindustrie.

5. Een voorbeeld van het geval dat een coöperatie geen vrije toetreding van leden toestaat, vinden we bij de coöperatieve strokarton- en aardappelmeelfabrieken.

6. Het handelen met niet-leden komt thans regelmatig voor bij de coöperatieve strokarton- en zuivelindustrie.

7. Voorbeelden van horizontale concentratie tussen primaire coöperaties vinden we thans te over in de zuivel-

industrie. Een voorbeeld van horizontale concentratie tussen topcoöperaties vinden we in de reeds enige jaren bestaande samenwerking tussen de Domo en de C.C.F.

8. Bij diverse coöperaties bestaat reeds jaren een leveringsplicht.

12. Voorbeelden van leveringsafspraken tussen topcoöperaties en primaire coöperaties vinden we o.a. bij de volgende topcoöperaties: Domo, Frico, Avebe, C.C.F. en Suikerunie.

13. Een voorbeeld van samenwerking tussen primaire coöperaties en particuliere ondernemingen vinden we in de strokarton- of de aardappelmeelindustrie.

Herziening van de kenmerken van de coöperatie

In ons vorige artikel zijn enige kenmerken van de coöperatie opgesomd. Het wordt tijd dat we deze kenmerken nogmaals onder de loep nemen en daarbij dan rekening houden met de voortdurend toenemende verzelfstandiging van de coöperaties. We zullen dit doen aan de hand van de toen gegeven indeling.

De coöperatieve vereniging is een vereniging van personen. Voor zover dit kenmerk wil wijzen op het verenigingsaspect van de coöperatie, kunnen wij stellen dat het ondernemingsaspect van steeds groter belang wordt.

De toe- en uittreding van leden is in principe vrij. We hebben reeds enige malen gewezen op het feit dat een toetredingsstop voor nieuwe leden in het kader van de verzakelijking van de coöperatie past.

Het doel van de coöperatie is het behartigen van de stoffelijke belangen van de leden. Reeds in ons vorige artikel hebben we dit doel van de coöperatie nader geconcretiseerd.

De risico's en de voordelen worden door de leden gedragen in de mate waarin zij zaken doen met de coöperatie. De verrekeningsdifferentiatie en de contractlandbouw kan men beschouwen als een verfijning van deze regel.

De leden vervullen een dubbele functie t.o.v. hun coöperatie. Zie hiervoor onze opmerking bij het eerstgenoemde kenmerk.

De organisatorische opbouw van de coöperatie is democratisch: het „one man, one vote”-systeem. Eén der consequenties van de verzelfstandiging kan zijn het in grotere mate toepassen van het meervoudig stemrecht.

De sterke binding tussen coöperatie en leden: leverings- of afnameplicht en aansprakelijkheidsregeling. Als oorzaken van de verzelfstandiging van coöperaties noemde ik in het begin van dit artikel o.a. het feit dat de ideologie van de coöperaties vooral de jongere landbouwers niet meer aanspreekt en het feit dat de horizontale concentratie in steeds grotere organisatie-eenheden plaatsvindt. Deze oorzaken kunnen de essentie van dit kenmerk van de coöperatie afzwakken.

De coöperatie werkt tegen kostprijs. Er bestaat een zekere tegenstrijdigheid tussen dit kenmerk en de reserveringspolitiek van coöperaties.

*Leeuwarden.

W. WEIMA, econ. kand.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Optimisme en pessimisme

De E.E.G. in discussie op de jaarvergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde

OVER de Europese economische integratie hebben Mr. P. Verloren van Themaat, Dr. M. Weisglas, Drs. H. ter Heide en Prof. Dr. C. D. Jongman een aantal interessante preadviezen voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde uitgebracht, welke op de jaarvergadering van 26 november jl. aanleiding heeft gegeven tot uitvoerige discussies. De adviezen van de vier preadviseurs stemmen in ieder geval overeen op het punt, dat nog vele voorzieningen nodig zijn om de Gemeenschappelijke Markt te completeren en haar te doen functioneren.

Ondanks de politieke malaise bij de Europese integratie heeft zich op economisch niveau en met name op het vlak van het bedrijfsleven een snelle integratie voltrokken. In de panel-discussie wees Prof. Dr. J. Kymmell op de voordelen, zoals afzet- en efficiency-vergroting, de expansie van de Europese economie, de buitenlandse investeringen enz. Deze economische Europese integratie moet volgens Weisglas worden beschouwd als een antwoord op de snelle technische ontwikkeling, welke zich bij de productie en de communicatie voordoen. De herstructurering van het bedrijfsleven beginnen wij nu pas goed te merken. Met doortastendheid en geleidelijkheid zal moeten worden gestreefd naar een uiteindelijke realisatie van de Economische Unie.

Ook Drs. B. M. A. Sweers meent dat een pressie van onderaf, dus vanuit de praktijk, zal worden uitgeoefend om het integratieproces geleidelijk te voltooien. Het bedrijfsleven zal de tijd moeten hebben om zich aan te passen. Hoe dit proces uiteindelijk zal eindigen is nog niet te voorzien.

Andere debaters waren wat meer gereserveerd. Met name waren de politieke strubbelingen voor hen aanleiding om uiterst voorzichtig te zijn bij de harmonisatie in de E.E.G., zo lang nog niet vaststaat waar wij naar toe gaan. Door Verloren van Themaat werd dan ook terecht betoond, dat de politieke twijfels leiden tot een vertraging van de

economische integratie. De voortgang van de economische integratie zal dan ook voornamelijk het gevolg moeten zijn van pressie van groepen uit het bedrijfsleven. Daarbij wees hij erop, dat het funest zou zijn, indien de economische integratie op een laag pitje zou worden gezet. Van de 1.000 grote Amerikaanse ondernemingen zijn reeds 700 gepenetreerd in de E.E.G. Een snelle aanpassing van het Europese bedrijfsleven aan de nieuwe concurrentieverhoudingen is dus geboden.

De economische voorzieningen, welke zullen moeten worden getroffen voor een Gemeenschappelijke Markt pleiten op hun beurt weer voor een politieke autoriteit. Of de pressie vanuit het bedrijfsleven groot genoeg zal zijn om ook op politiek gebied een redelijke vorm van samenwerking te bereiken, bleef evenwel een open vraag. Prof. Kymmell zag de E.E.G. in ieder geval niet als een eerste stap naar een politieke unie.

In de panel-discussie werden door de voorzitter, Prof. Dr. H. W. J. Bosman, enkele centrale problemen ter discussie gesteld.

Economische orde

DE preadviseurs Verloren van Themaat en Weisglas hebben zich in ruime mate laten inspireren door een studie van Prof. Dr. J. Zijlstra voor de Europese Commissie ¹⁾. Op deze denkbeelden werd door Drs. B. Goudzwaard een nadere toelichting gegeven. De verdere integratie stelt restricties aan het beleid van de nationale lid-staten, zo werd met name door hem gesteld. Daarbij wees hij op het uitwijk-effect ten gevolge van een grotere mobiliteit van arbeid en kapitaal alsook van produkten. Zo zou bij het nationaal voorschrijven van prijsmaxima het aanbod van nationale produkten naar het buitenland kunnen uitwijken, terwijl buitenlands aanbod op de binnenlandse markt voor com-

pensatie zal zorgen. Naast het uitwijk-effect bestaat er nog een verstrooiings-effect. Daarmede werd bedoeld, dat in het binnenland slechts resultaten bereikt kunnen worden met een grotere dosis instrumentarium.

Door Ter Heide werd gewezen op een vermindering van de effectiviteit van een sociale politiek op nationale basis. Wat men nationaal niet zou kunnen realiseren, zou Europees kunnen geschieden. Gelukkig noemde hij in de discussie niet meer het werknemerseigendom van investeringen als illustratie. Het ging er bij Ter Heide namelijk om op E.E.G.-niveau die sociale desiderata te verwezenlijken, waarover nationaal overeenstemming bestaat, doch welke niet in een bepaald land kunnen worden doorgevoerd, wanneer deze niet tegelijkertijd in de overige lid-staten worden gerealiseerd.

Bezwaren werden ook door Ter Heide naar voren gebracht over de wijze, waarop in Brussel politiek wordt gevoerd. De lid-staten houden namelijk bepaalde communautaire oplossingen tegen en gaan zelf verder met nationale maatregelen. Dit gevaar doet, zich vooral voor bij het nationale steunbeleid en de sectorsgewijze politiek.

Weisglas wilde slechts tot specifieke industriepolitiek overgaan indien het gevaar bestaat voor disproportionaliteiten. Verloren van Themaat gaat iets verder, indien hij het steunbeleid niet alleen wil beperken tot sectoren met tijdelijke of blijvende structurele moeilijkheden, maar daarin ook nieuwe bedrijfstakken met onvoldoende expansiekracht wil betrekken. Aangezien men niet kan voorspellen, welke bedrijfstakken morgen in moeilijkheden zullen komen, zal niet alleen de werkingssfeer moeten worden beperkt. Ook de voorwaarden voor een sectorsgewijze steunpolitiek zullen nauwkeurig moeten worden aangegeven. Deze betreffen de noodzaak bijv., dat de hulp een tijdelijk en aflopend karakter heeft en dat de ondernemingen op den duur rendabel zijn; dat er een gemeenschappelijk plan tot modernisering en harmonisatie bestaat; dat de hulp uitsluitend met

¹⁾ *Economische politiek en concurrentieproblematiek*, Serie Concurrentie, no. 2 (1966).

het oog op de verwerkelijking van dit plan wordt gegeven; dat de ondernemingen zelf een behoorlijke bijdrage tot het herstel leveren; dat de hulp geen aanleiding geeft tot concurrentievervalsingen (distorsies).

In het preadvies van Weisglas wordt uitvoerig aandacht besteed aan terreinen, waarop een specifiek industriebeleid van belang wordt geacht. Laat ik vooropstellen, dat ik kan instemmen met de door Weisglas en Verloren van Themaat bepleite globale benaderingswijze. Hun voorkeur gaat uit, grofweg gezegd, naar een effectieve concurrentie als richtsnoer voor het economisch leven, naar decentralisatie van de economische beslissingen waar dit mogelijk is en naar een globaal economisch beleid ter bereiking van de doelstellingen van het E.E.G.-verdrag. Indien er behoefte is aan een structuurbeleid voor de industrie, zal deze ingepast moeten worden in de economische politiek op middellange termijn.

Weisglas keert zich ook tegen een Europese industrie-commissaris. Er is dus angst, en niet ten onrechte, dat een industrie-commissaris het specifieke beleid te veel nadruk zal geven. Mijn angst is daarentegen, dat wanneer commissarissen zouden worden belast met enkele onderdelen van het specifieke industriebeleid, bijv. de kolen- of energiesector, de staalmarkt, of de research-politiek, een dergelijk specifiek beleid onvoldoende in het algemene beleid wordt ingepast. Bovendien spelen de industriebelangen vrijwel in alle afdelingen van de Europese Commissie. De in november 1966 verschenen nota van de U.N.I.C.E.: *De Europese industrie en de economische en sociale integratie*, toont dit duidelijk aan. De zo noodzakelijke coördinatie van industriële inzichten en belangen lijkt mij slechts te bereiken, indien hiermee één commissaris in het bijzonder wordt belast. Dit hoeft dan niet per se een industrie-commissaris te zijn, doch een dergelijke coördinerende taak zou ook kunnen worden opgedragen aan een commissaris belast met de algemene economische politiek.

Een van de conclusies, welke ik ter vergadering naar voren heb gebracht is dat indien de lid-staten de belangrijkste industrievraagstukken, zoals sectorhulp, research-politiek, de economische en juridische structuur van de ondernemingen en regionale industrialisatie als louter nationale aangelegenheden blijven beschouwen, dit bepaaldelijk bij een minder gunstige conjunctuur tot desintegratie op de gemeenschappelijke markt zal leiden.

Warenwetgeving

ONDERGETEKENDE had 's ochtends reeds naar voren gebracht, dat hij in hoge mate prioriteit wilde toekennen aan dit vraagstuk. In de preadviezen hebben Weisglas en Verloren van Themaat uitvoerig aandacht besteed aan de technische en administratieve belemmeringen. Het kwam mij voor dat een verplichte consultatieve procedure, indien wetswijzigingen worden voorgenomen, een van de mogelijkheden zou zijn om een verdere uiteengroeiing van de voorschriften te voorkomen.

In de panel-discussie kwam de suggestie naar voren, dat wellicht in de E.E.G. een voorbeeld zou kunnen worden genomen aan de oplossingen, welke onlangs de Benelux-landen hebben gevonden voor dit vraagstuk. De Benelux-landen hebben namelijk elkaars wetgevingen geaccepteerd. Door de vertegenwoordigers van het bedrijfsleven werden evenwel enkele waarschuwendende woorden over deze methode naar voren gebracht. Niettemin leidde de discussie tot de interessante conclusie, dat de wederzijdse erkenning van wetgevingen en administratieve bepalingen op dit terrein wellicht zou kunnen plaatsvinden nadat van tevoren zou zijn onderzocht voor welke gebieden het bedrijfsleven een harmonisatie prealabel geregeld wenste te zien.

Belastingen

IN zijn preadvies heeft Verloren van Themaat met nadruk gewezen op de noodzaak van harmonisatie van omzetbelasting. In de discussies werden nog eens duidelijk door Verloren van Themaat de gevolgen onderstreept van een invoering van een meerwaarde-systeem in Duitsland eind 1967 of begin 1968. Voor Nederland zou dit betekenen, dat onze uitvoer naar Duitsland met enkele procenten méér zou worden belast, terwijl bij invoer van Duitse produkten naar onze markt de

restitutie eveneens met enkele procenten zou worden verhoogd. Een voelbare verslechtering van de Nederlandse ruilverhoudingen zou hieruit voortvloeien. Verloren van Themaat wilde echter niet zo ver gaan als een van de opposenten door de totale belastingdruk te harmoniseren. Overigens blijkt reeds uit statistische ervaringen, dat de onderlinge verschillen in de E.E.G.-landen kleiner worden. Geen behoefte bestond er volgens Verloren van Themaat om de inkomsten- en vennootschapsbelasting te harmoniseren voor zover deze geen betrekking hebben op bedrijfsmatig inkomen.

Terwijl de omzetbelasting invloed uitoefent op de concurrentieverhoudingen in het ruilverkeer, is er een aantal belastingen, welke de vestigingsplaatsfactoren kan beïnvloeden. Dit is bijv. het geval met de vennootschapsbelasting, waarbij een zekere behoefte tot harmonisatie aanwezig is met betrekking tot het winstbegrip, de afschrijvingen, het voorkomen van dubbele belasting en de belastingvrijstelling bij internationale fusies. De verschillende tarieven bij de belasting van winsten, bijv. in Duitsland 50 pCt. en in België 30 à 37 pCt., kunnen verstorend werken. Niettemin is er geen behoefte om bij de vennootschapsbelasting een volledige harmonisatie van de structuur of tarieven door te voeren.

Weisglas heeft in zijn preadvies erkend, dat het opheffen van de grenzen voortvloeit uit het wezen van de Gemeenschappelijke Markt. Niettemin stond hij veel sceptischer tegenover de mogelijkheden van verwezenlijking van volledige belastingharmonisatie. Het laatste brengt namelijk vergaande budgettaire consequenties met zich en impliceert de vervulling van een aantal politieke en economische voorwaarden.

In de panel-discussie werd ten slotte aangedrongen op een spoedige invoering van een meerwaardebelasting in Nederland. De invoering van een

(I.M.)

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG IN **Interunie**

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG INTERNATIONALAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie“, Postbus 617, Den Haag

meerwaardebelasting in Nederland geeft namelijk de mogelijkheid om de compenserende heffingen en restituties bij resp. in- en uitvoer met enkele procenten omhoog te brengen, omdat onder het huidige stelsel, evenals dat in Duitsland het geval is, deze te laag zijn berekend.

Er werd verschillend geoordeeld over de mogelijkheden in de E.E.G. om ook over te gaan tot harmonisatie van de tarieven. Volgens Verloren van Themaat is het tijdstip van invoering minder belangrijk dan een duidelijke op korte termijn te maken afspraak, dat de harmonisatie van de tarieven na een ruime overgangperiode zal worden doorgevoerd. Daardoor zou het bedrijfsleven bij het maken van programma's met deze harmonisatie rekening kunnen houden, terwijl ook voorkomen kan worden, dat de fiscale politiek van de regeringen verder uiteen zal lopen. Enkele sceptici, zoals Ter Heide, brachten nog de moeilijkheden bij accijnsharmonisatie naar voren. Ter Heide waarschuwt in zijn preadvies tegen de inflatoire gevolgen van een verschuiving van directe naar indirecte belastingen. Met Drs. J. H. W. Hoogwater legde hij een duidelijk verband tussen belastingharmonisatie en een democratische controle binnen een Europese politieke unie. Voorlopig zal het inkomstenbeleid nog niet door de nationale Ministers van Financiën uit handen kunnen worden gegeven. Overigens zullen wel de discriminaties, welke zich bij de accijnsheffingen voordoen, opgeheven moeten worden.

Vrijheid van kapitaalverkeer

EEN van de vijf conclusies waartoe Jongman in zijn preadvies is gekomen (blz. 145 punt 5) luidt: „met de riemen die wij hebben, zullen wij door moeten blijven roeien”. Erg overtuigend klinkt dit niet. Vooral niet omdat de monetaire en conjuncturele coördinatie ontoereikend wordt geacht, geen dwingende procedures zijn voorzien en zelfs wisselkoerswijzigingen niet voor onmogelijk worden gehouden. Van een volledige vrijheid van het kapitaalverkeer kan aan het einde van de overgangperiode volgens Jongman geen sprake zijn. Zelfs twijfelt hij aan het nut van een Europese kapitaalmarkt, omdat hij het rendement nauwelijks meer kan zien als het juiste richtsnoer voor een optimale benutting van de beschikbare middelen in de Gemeenschap.

Het belangrijkste argument van Jongman in de discussie bleek het feit, dat

de centrale banken zich niet het instrumentarium uit handen kunnen laten slaan voor het voeren van een monetaire en financieel beleid gericht op het handhaven van het nationale evenwicht. Prof. Dr. G. A. Kessler ondersteunde dit standpunt.

Voor Kymmell, die deze visie eveneens in vergaande mate kon delen, betekende dit dat wél een verdere vrijheid van het „lange” kapitaal in de Gemeenschap kan worden nagestreefd, omdat hier gevaren voor het aantasten van het monetaire evenwicht minder groot zijn dan bij een vrijmaking van de „korte” kapitaalbewegingen.

Tijdens mijn interventie heb ik erop gewezen, dat de redenering van Jongman eigenlijk zou moeten worden omgedraaid. De lid-staten nemen immers de conjunctuur en monetaire politiek maar al te graag als pretext om de vrijheid van kapitaalverkeer uit te stellen. Daarom zal aan de geleidelijke instelling van een Europese kapitaalmarkt, gebaseerd op vaste wisselkoersen, prioriteit moeten worden gegeven. De instelling van de Europese kapitaalmarkt zal bijdragen tot een betere benutting van de beschikbare middelen voor de investeringen in de Gemeenschap. Bestudeerd zal moeten worden hoe de zorg voor een evenwichtige ontwikkeling dan in toenemende mate een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid kan worden, waarbij overigens voorlopig, zolang namelijk de conjuncturele ontwikkeling niet geheel parallel verloopt in de Gemeenschap, een zekere vrijheid voor het hanteren van nationale instrumenten, zoals bank- en financiële politiek, open zullen moeten blijven.

Hoe deze tegenstrijdigheid van een Europese kapitaalmarkt en de verantwoordelijkheid voor een intern en extern evenwicht zou kunnen worden doorbroken, kwam in de panel-discussie niet uit de verf.

De externe betrekkingen van de E.E.G.

T IJDENS de ochtendzitting heb ik de vraag opgeworpen of de noodzakelijke toetreding van de E.F.T.A.-landen het fungeren van de Gemeenschap niet in de waagschaal zal stellen. Als Engeland kiest voor de Franse formule van „l'Europe des Patries” maak ik mij hierover zorgen. Over de vraagstelling werd in de panel-discussie gediscussieerd, waaruit bleek dat werd verwacht dat de besluitvorming in de E.E.G. niet zou worden bemoeilijkt. Voor degenen, die scerp-

INTERN TRANSPORT TRANSPORTWERKTUIGEN

TRANSPORTA

Postbus 3, Jutphaas, Tel. (03471) 4 86

(I.M.)

tisch staan tegenover de huidige gang van zaken in de E.E.G. — door Hoogwater werd opgemerkt, dat de rol van de Europese Commissie beperkt is en de gekwalificeerde meerderheidsbeslissing slechts een stok achter de deur is — zou een toetreding van Engeland de situatie in de E.E.G. nauwelijks moeilijker kunnen maken. Wel werd aan alle kanten erkend, dat niet Engeland maar de zes landen zelf de problemen voor de E.E.G. zouden moeten oplossen. De E.E.G. mag dan ook niet haar eigen tempo verzwakken.

Door Sweers werd in de panel-discussie nog de aandacht gevestigd op het belang van een zo snel mogelijke totstandkoming van een gemeenschappelijke handelspolitiek. Aan de harmonisatie van de douanewetgeving kent Verloren van Themaat eveneens een grote prioriteit toe. Ik zou hieraan nog willen toevoegen, dat op het belangrijke punt van het actieve veredelingsverkeer de communautaire voorzieningen gebaseerd zullen moeten worden op een liberaal systeem met betrekking tot de teruggave van invoerrechten, welke zijn betaald over de in het exportprodukt verwerkte grondstoffen en half-fabrikaten.

Sweers vroeg ook aandacht voor een research-politiek in de Gemeenschap, met name om het bedrijfsleven extra stimulansen te geven ten behoeve van de technische vooruitgang.

Een enkele slotopmerking

V OOR degenen die zich niet dagelijks met integratievraagstukken bezighouden, gaf de jaarvergadering een goed overzicht van de verschillende opvattingen, welke over de Europese integratie bestaan. De problematiek is echter zo veelomvattend, dat vele onderwerpen op zich onvoldoende tot hun recht kwamen. Ook de politieke strubbelingen in de E.E.G. inspireerden niet tot het schilderen van een wijsd Europees perspectief; daarvoor is de economie toch te veel verbonden met de politiek. Bemoedigend is echter, dat alle sprekers het eens waren over de noodzaak, de economische integratie voort te zetten.

's-Gravenhage.

Dr. E. W. MEIER.

De economische structuur van het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam

In *E.-S.B.* van 16 november 1966 gaf Drs. B. Kruijt een beschrijving van „De economische structuur van het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam”.

Volgens de laatste alinea van het artikel bedroegen in 1960 de investeringen in vaste activa door de overheid voor het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam resp. 12,7 en 6,3 pCt. van het nationale totaal. Voor de bruto toegevoegde waarde in marktprijzen van bedrijven gelden de volgende overeenkomstige percentages: 18,1 en 10,1.

Kan hieruit nu worden geconcludeerd (wat Drs. Kruijt doet) dat de overheid eigenlijk te weinig in het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam investeert? Ik dacht het niet. De overheid kan immers het beste in die gebieden investeren waar de *marginale* toegevoegde waarde per *marginale* investering van bijv. een mln. gulden het hoogst is. Uit de cijfers blijkt niet dat dit juist in en rond Amsterdam het geval is. Evenmin blijkt uit het artikel van Prof. Dr. H. C. Kuiler in *E.-S.B.* van 14 september 1966, over „Het Nieuwe-Waterweggebied”, „dat Rotterdam niet voor niets veel te eisen heeft gehad en nog steeds heeft”. Ook hier ontbreekt de *marginale* beschouwingwijze.

Verder moeten de investeringen in vaste activa door de overheid *buiten*, maar wel *ten gunste van*, het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam (gedeeltelijk) mee worden gerekend (bijv. wegen en kanalen naar deze gebieden).

Ten slotte spelen nog andere dan economische desiderata een rol. Het gaat hier bijv. om wensen met betrekking tot de ruimtelijke ordening, waarbij het economische aspect weliswaar belangrijk, maar niet volledig bepalend is.

Middelburg.

Drs. S. P. VAN DER ZEE.

In theorie heeft Drs. S. P. van der Zee gelijk, dat de overheid het beste in die gebieden kan investeren, waar de marginale toegevoegde waarde per marginale investering het hoogst is. In de praktijk echter is de marginale toegevoegde waarde niet meetbaar. Bovendien zou, in tegenstelling tot hetgeen Drs. S. P. van der Zee suggereert, de marginale toegevoegde waarde voor Amsterdam wel eens hoger kunnen zijn dan elders!

Men dient bijzonder voorzichtig te zijn met het beoordelen van overheidsinvesteringen. Zij vinden zowel plaats ten behoeve van productiehuishoudingen als van gezinshuishoudingen. Zelfs al zou de marginale toegevoegde waarde van de overheidsinvesteringen zijn te bepalen, dan nog vraag ik mij af of deze dan voor de nationale overheid een geschikte maatstaf zou vormen voor verdeling van het voor de overheidsinvesteringen beschikbare bedrag, omdat vele overheidsinvesteringen buiten de productieve sfeer in engere zin zijn gelegen. De wensen, o.a. met betrekking tot de ruimtelijke ordening, zijn wat betreft de stadsgewesten gericht op een stedenbouwkundige structurering en deze vraagt veel overheidsinvesteringen. De uitspraak, dat de overheid in het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam te weinig investeert, geldt dus ook omwille van niet-economische desiderata.

We constateren slechts, zonder een maatstaf voor de verdeling aan te geven, dat het niveau van de overheidsinvesteringen in 1960 is achtergebleven bij dat van de bedrijfsinvesteringen in vaste activa. Zelfs de overheidsinvestering per inwoner in het Noordzeekanaalgebied (f. 128) en in Amsterdam (f. 127) steekt ongunstig af bij die per inwoner van Nederland (f. 151) en wel in het bijzonder in vergelijking met die van het Nieuwe-Waterweggebied (f. 201). Mogen wij hieruit nu concluderen dat Amsterdam, gezien haar nationale betekenis, wel het een en ander van het Rijk mag verwachten?

Amsterdam.

Drs. B. KRUIJT.

Deposito-promessen; een antwoord

MIJN korte beschouwing over deposito-promessen in *E.-S.B.* van 23 november jl. geeft in essentiële opzichten een onjuiste voorstelling van zaken, is niet volledig en onnauwkeurig. Aldus, althans Gans in een nadere beschouwing in *E.-S.B.* van 30 november jl. Ik ga het betoog van mijn opponent punt voor punt na.

Ik heb gesteld, dat banken doorgaans bereid zijn een houder van een termijndeposito vóór de vervaldag wederom de beschikking over zijn geld te geven. Dit is juist, maar onvolledig, zegt Gans. De bank zal immers een rentecorrectie toepassen; vervroegde terugbetaling kost de deposant normaliter. Dit is onnauwkeurig geformuleerd. De deposant krijgt niet de rente over de overeengekomen

termijn, doch over de feitelijke kortere termijn. Het woord „kost” mag men hier niet gebruiken. Overigens meen ik, dat dit zo algemeen bekend is dat ik het onnodig vond het te vermelden.

Gans is het met mij eens, dat het onzeker is of de deposito-promessen verhandelbaar zijn. Zo heb ik het niet gesteld. Zij zijn zonder twijfel verhandelbaar, doch de vraag is of er een markt zal ontstaan, m.a.w. of er werkelijk handel zal gaan plaatsvinden. Wanneer Gans mij onnauwkeurigheid verwijt, mag ik verwachten dat hij zelf scherp formuleert!

Of er een markt zal ontstaan weet niemand. Ik meen, dat men een aanwijzing zou kunnen putten uit de ervaring

(I.M.)

BEDRIJFSADMINISTRATIEKANTOOR HOLLAND N.V.
CENTRUM VOOR ELEKTRONISCHE INFORMATIEVERWERKING

COOLSINGEL 49 — ROTTERDAM — TELEFOON No. 11 61 55

elders. In ons land heeft de secundaire geldmarkt — de markt voor deposito-promessen zou een zodanige markt zijn — zowel in schatkistpapier als kasgeldleningen zich na de tweede wereldoorlog nauwelijks ontwikkeld. Dit verwijzen naar ervaring elders kwalificeert Gans als een dooddoener. Op deze schijnbaar vernietigende uitspraak zou men een betoog verwachten waaruit zou blijken dat t.a.v. de deposito-promessen de zaken anders liggen, dus dat er aanwijzingen zijn dat bij deze vorm wel vraag en aanbod zullen ontstaan. Er volgt echter niets. Wanneer Gans alleen maar weet te stellen, dat het in het leven roepen van een bepaalde vorm voldoende is, noem ik dat met recht een dooddoener. Weet Gans niet (meer), dat de vorm weinig, de behoefte alles is?

Gans gaat voort met mij onnauwkeurigheid en onvolledigheid te verwijten betreffende mijn opmerking, dat wanneer men waardepapieren met een vaste rente gaat verhandelen de koers van zodanig stuk voor een belangrijk deel wordt bepaald door de ontwikkeling van de rente ter markt. Dit staat, dunkt mij, als een paal boven water. Nochtans wenst Gans dit te bestrijden en daarvoor past hij een ongebruikelijke redenering toe. Deze komt hierop neer, dat bij rentestijging het onwaarschijnlijk is dat de opbrengst van een deposito-promise lager zou komen dan het gestorte deposito. Dit is mij volstrekt onduidelijk. Gans weet toch wel dat bij vastrentende stukken de markt via fluctuatie in de waarde van de hoofdsom het rendement in overeenstemming brengt met de heersende rentevoet? Dit zal ook bij deposito-promessen gebeuren, welke ook de techniek is die de uitgevende instelling t.a.v. de renteverrekening gebruikt.

Gans gaat voort met te betogen, dat niet alleen de stand van de rente van belang is, maar ook de rentestructuur. Theoretisch bestaat er inderdaad verband tussen hoogte van de rente en termijn. De renteversillen kunnen de motor zijn van het functioneren van een secundaire markt. Gans gaat zonder meer uit van het bestaan van zodanige rentestructuur. Hiertegen merk ik op, dat in de schatkistpapiermarkt al reeds geruime tijd nauwelijks sprake is van renteversillen tussen de verschillende termijnen, zoals hieronder blijkt:

Open-marktnotering disconto 25 november 1966

jan. 1967	5 pCt.	augustus 1967	5 1/8 pCt.
febr. 1967	5 pCt.	september 1967	5 1/8 pCt.
maart 1967	5 pCt.	oktober 1967	5 1/8 pCt.
april 1967	5 pCt.	november 1967	5 1/8 pCt.

Bron: Overzicht der geldmarkt, F. J. Sandbergen.

Soms is er wel een structuur, zoals bij gemeentelijke kasgeldleningen:

Kasgeldnoteringen 25 november 1966

1 maand	6 5/8	6 maanden	7 1/2
2 maanden	7 1/8	9 maanden	7 1/2
3 maanden	7 5/8	12 maanden	7 1/2

Bron: Overzicht der geldmarkt, F. J. Sandbergen.

Niettegenstaande hier tot zekere termijnen een structuur bestaat, komt cessie van kasgeldleningen zelden voor.

Ik geef toe, dat het hier ten dele nominale noteringen betreft en dat, zouden er voldoende transacties in de vrije markt worden gesloten, wellicht andere rentevoeten uit de bus zouden komen. Ik geef verder toe, dat het vroeger wel eens anders is geweest en dat het best mogelijk is dat in de toekomst de rentestructuur op de markt zich meer aan het theoretisch beeld zal aanpassen. Maar het gaat hier om de mogelijkheid van het ontstaan van een markt in deposito-promessen in de naaste toekomst. Ook hier geldt

vanzelfsprekend dat de situatie op andere markten geen bewijs is voor de gang van zaken op een eventuele markt voor deposito-promessen, maar of hier het patroon zal afwijken, zal Gans toch aannemelijk moeten maken.

Ten slotte komt Gans op de verhouding van grote en kleine banken. Dit is een vraagstuk, dat men over een langere duur moet bekijken. Het is mij in de loop van de jaren opgevallen, dat kleinere banken in de regel wat hogere tarieven bieden dan de grotere banken, al vormt Mees & Hope hierop wellicht een uitzondering. Onder de huidige omstandigheden van liquiditeitskrapte zijn de verschillen verminderd. Ik zou voor het verschijnsel wel een verklaring weten te geven doch doe dit niet omdat het onderwerp weinig heeft uit te staan met de hoofdzaak.

Gans heeft mij niet overtuigd. Met hem hoop ik dat het nieuwe geldmarktinstrument een groot succes zal blijken. De Nederlandse geldmarkt heeft waarachtig behoefte aan meer activiteit.

Hilversum.

C. D. JONGMAN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt

IN de laatste volle week van november heeft het Rijk opnieuw bijgedragen tot het oplossen van het liquiditeitsprobleem op de geldmarkt. Door f. 331 mln. naar de markt toe te voeren kon de voortgaande uitbreiding van de bankpapiercirculatie grotendeels worden opgevangen. De banken kregen meer zicht op de ontwikkeling en hebben de kassen met f. 113 mln. doen dalen, waardoor een verdere vermindering van de bij De Nederlandsche Bank opgenomen kredieten tot stand kon worden gebracht. Het thans nog uitstaande bedrag begint het „normale” wederom te benaderen.

Inmiddels is het tij in de bankpapierstroom al weer gekeerd. Door wederom uitbundige Sint-Nicolaasaankopen door het publiek keren belangrijke bedragen via de winkeliers bij het bankwezen terug.

Wat de algemene liquiditeitssituatie betreft, is uit de cijfers van de betalingsbalans gebleken, dat in het derde kwartaal de lopende rekening op kasbasis een overschot van f. 141 mln. heeft laten zien. Het kapitaalverkeer en nog te rubriceren betalingen (een nieuwe post) heeft een tekort van f. 12 mln., zodat per saldo via de betalingsbalans f. 129 mln. in de binnenlandse circulatie is gevloeid. Dit is relatief een beperkt bedrag, zodat de invloed hiervan op de rente gering is geweest.

Kapitaalmarkt

IN het buitenlandse kapitaalverkeer van de overheid werd in het derde kwartaal een tekort geboekt, waardoor in de eerste negen maanden van het jaar het deficit tot f. 124 mln. is aangegroeid. De Nederlandse bijdrage aan het Europese Ontwikkelingsfonds ad f. 45 mln. vormde bij dit resultaat een belangrijke factor. De betalingen krachtens het Nederlands-Duits Financieel Verdrag van 1960, dat in het vorige jaar niet onbelangrijke bedragen naar ons land deed vloeien, speelde in het derde kwartaal van 1966 geen rol meer.

Het particuliere kapitaalverkeer leverde in het derde kwartaal wederom een overschot, nl. van f. 55 mln. In het tweede kwartaal was dit cijfer f. 187 mln. In totaal komen de eerste drie kwartalen van 1966 op f. 200 mln. Stelt men

dit tegenover het tekort in de overheidsfeer van f. 124 mln. dan blijkt de kapitaalrekening per saldo maar een betrekkelijk kleine invloed te hebben uitgeoefend.

Ten aanzien van het effectenverkeer geeft onderstaand staatje een overzicht.

	Buitenlandse effecten		Binnenlandse effecten	
	1965	1966	1965	1966
	(in mln. gld.)			
1e kwartaal	- 84	- 39	+ 183	+ 178
2e kwartaal	- 94	+ 77	+ 90	+ 60
3e kwartaal	+ 25	+ 84	+ 127	+ 16
1e t/m 3e kwartaal ..	- 153	+ 122	+ 400	+ 254
4e kwartaal	- 12		+ 48	

Uit deze cijfers ziet men dat Nederlandse ingezetenen in 1966 hun buitenlandse stukken aan het buitenland verkopen; in 1965 vond per saldo aankoop plaats. Het binnenland biedt de Nederlandse belegger klaarblijkelijk thans betere mogelijkheden. De belangstelling van niet-ingezetenen voor Nederlandse effecten is duidelijk tanende. De koersvorming te Amsterdam ligt hieraan waarschijnlijk ten grondslag. De transacties in binnen- en buitenlandse effecten beide bewegen zich thans wat de geldstromen betreft in dezelfde richting, nl. naar Nederland toe en leveren daardoor een niet onaanzienlijke bijdrage tot het aanbod op de binnenlandse markt (f. 376 mln.). In het vorig jaar kocht Nederland voor f. 153 mln. buitenlandse

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Economische Zaken

jonge academici vac. nr. 6-5435/0936.

De werkzaamheden liggen onder meer op het gebied van:

- economische integratie
- prijs- en kartelbeleid
- economisch onderzoek
- energiebeleid.
- toerisme.

Gevraagd worden economen en juristen met economische belangstelling. Voor de sector toerisme is ervaring als planoloog gewenst.

Salaris afhankelijk van ervaring max. ca. f 1900,- per maand. Promotiemogelijkheden aanwezig.

Ook degenen die binnenkort afstuderen of uit militaire dienst komen kunnen solliciteren.

Telefonisch (070 - 81 40 11, tst. 2726) kan een afspraak worden gemaakt voor een oriënterend gesprek.

voor het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

all-round organisatie medewerker vac. nr. 6-5523/0936

bij de Afdeling Organisatie en Efficiency,

die met een grote mate van zelfstandigheid mede kan werken aan het oplossen van vraagstukken met betrekking tot de organisatiestructuur.

Het werkterrein beslaat het gehele departement.

Vereist: academisch niveau en praktijk-ervaring.

Leeftijd: tenminste 30 jaar.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 1843,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. Salarissen exclusief 6% vakantie-uitkering

TER OVERNAME:

tegen redelijk bod, compl. losbl. edities met lopend abonnement: „Ink. Bel. 1964“ uitg. Noordduyn; „Ned. Bel. wetten“ (De Groot) uitg. Samsom; „Parlem. Behand. Bel. wetten“ uitg. Samsom.

Brieven onder nr. ESB 491, postbus 42, Schiedam.

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten met gegadigden.

★

Indien

Uw telefoonnummer in Uw annonce moet worden opgenomen, vermeld dan tevens het

NETNUMMER

fondsen, waartegenover buitenlanders voor f. 400 mln. kochten. Deze tegen elkaar ingaande stromen resulteerden in een netto toevoer van f. 247 mln.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	25 nov. 1966	2 dec. 1966
Algemeen	343	361 — 253	261	260
Internationale concerns	477	513 — 339	354	342
Industrie	313	322 — 244	255	256
Scheepvaart	136	140 — 100	102	102
Banken en verzekering	180	187 — 137	143	144
Handel enz.	163	167 — 124	132	132

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 112,50	f. 74,80	f. 73,50
Unilever, cert.	f. 114	f. 81,80	f. 82,50
Kon. Petroleum	f. 147,60	f. 126,70	f. 126,20

		25 nov. 1966	2 dec. 1966
A.K.U.	f. 77,80	f. 53	f. 52,20
K.L.M.	f. 268	f. 328	f. 360
Hoogovens, n.r.c.	440	265	253½
E.M.S.	190	163	155
Kon. Zout-Ketjen	765½	400½	420½
Zwanenberg-Organon	f. 171	f. 163,80	f. 164,20
Robeco	f. 222	f. 188,40	f. 187,60
New York.			
Dow Jones Industrials	964	803	789
Rentestand.			
Langlopende staatsobligaties b) ..	5,98	6,61	6,58
Aandelen: internationalen b) ..	4,0	4,8 c)	
lokale b)	4,2	5,4 c)	
Disconto driemaands schatkist- papier	4½	5	5

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

c) 15 november 1966.

C. D. JONGMAN.

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

RENTESPAARBRIEVEN 1966II en 1966III

tot een zodanig totaalbedrag als tot en met 31 januari 1967, behoudens wijziging van deze datum, zal worden geplaatst, met dien verstande, dat de verkoop vóór die datum zal eindigen op de dag, waarop een totaalbedrag van

f 25.000.000.—

is geplaatst. Indien de sluitingsdatum wordt gewijzigd, zal de Vennootschap hiervan per advertentie kennis geven.

Grootte der stukken: f 500.— en f 100.— nominaal aan toonder.

KOERS VAN UITGIFTE 100 pCt.

**De Rentespaarbrieven 1966 II zijn aflosbaar op 15 december 1972
tegen een koers van 150 pCt.**

**De Rentespaarbrieven 1966 III zijn aflosbaar op 15 maart 1977
tegen een koers van 200 pCt.**

Vervroegde aflossing zal zijn uitgesloten.

De verkoop vangt aan op maandag 12 december 1966 bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voorzover in genoemde plaatsen gevestigd, van:

Amsterdam - Rotterdam Bank N.V.

Algemene Bank Nederland N.V.

Lippmann, Rosenthal & Co. N.V.

Mees & Hope

H. Oyens & Zonen N.V.

Pierson, Heldring & Pierson

Theodoor Gilissen N.V.

Hollandsche Bank-Unie N.V.

Nederlandsche Credietbank N.V.

Nederlandsche Middenstandsbank N.V.

alsmede van **Coöp. Centr. Raiffeisen-Bank te Utrecht**

Coöp. Centr. Boerenleenbank te Eindhoven

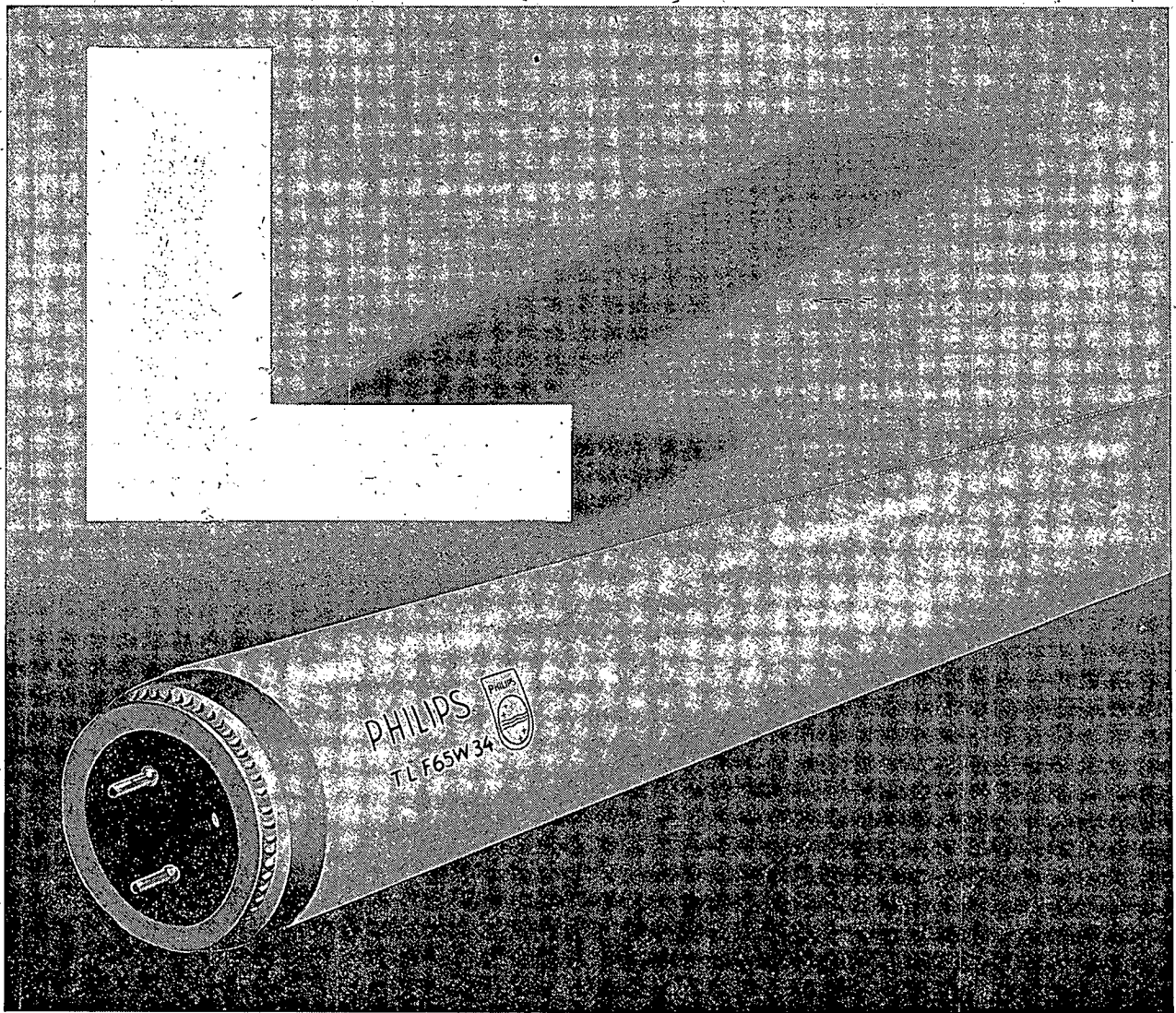
voorts **ten kantore der Vennootschap**

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 2 december 1966.

Prospectussen alsmede, in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag, zijn bij bovenstaande kantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 2 december 1966.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

630.27

De L van Lichtopbrengst is belangrijk voor uw bedrijfsverlichting

De lichtopbrengst van een „TL“-lamp hangt af van de kwaliteit van het fluorescerende poeder op de binnenwand. Dit moet precies de juiste samenstelling hebben; de korrels, hoe klein ook, moeten stuk voor stuk van een bepaalde grootte zijn, en de laag moet onverbreekelijk aan het glas gehecht zijn. Samenstelling, korrelmaat en hechting

zijn ideaal bij de Philips „TL“-lamp. Met Philips „TL“-verlichting bent u daarom zeker van een blijvend hoge lichtopbrengst.

PHILIPS „TL“-verlichting:

- Hoog rendement - Blijvend goede lichtopbrengst
- Grote bedrijfszekerheid
- Minimale wattverliezen
- Vol-

komen aanpassing aan elke bedrijfs-situatie.

Gemaakt voor uw bedrijf:

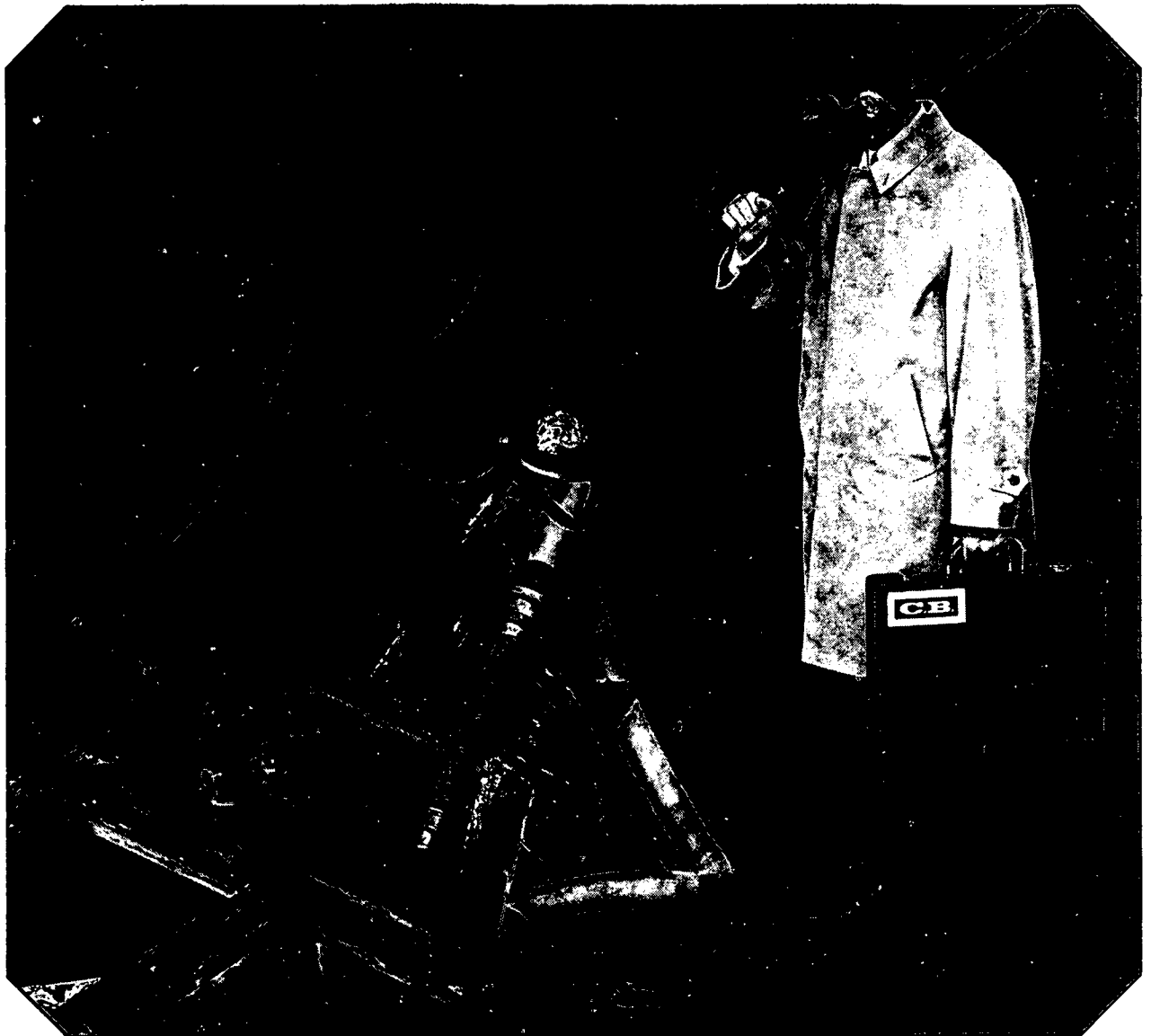
Het bijzonder instructieve boekje „Praktische wenken voor Bedrijfsverlichting“ wordt u per omgaande toegezonden na aanvraag bij Philips Nederland n.v., Afd. Bedrijfsverlichting 42, Eindhoven.

Dit instructieve boekje ligt voor u klaar bij:
Philips Nederland n.v.
Afd. Bedrijfsverlichting, Eindhoven.

PHILIPS

Bedrijfsverlichting

IN DIT ↑ VERLIES WORDT HIER ↑ VOORZIEN

Een verstandig man die risico's spreidt. Een zeer verstandig man die daarvoor CENTRAAL BEHEER kiest. Want CENTRAAL BEHEER is samen met de bij haar aangesloten ondernemers-organisaties een sterke verzekeringscombinatie.

CENTRAAL BEHEER is een instelling voor het bedrijfsleven en er op ingespeeld u grondig en snel uit de brand te helpen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfschadeverzekering van industriële en andere objecten.

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen, collectieve invaliditeitsverzekering.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

C.B.

CENTRAAL BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 - POSTBUS 8400

ROUWA